Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

1986 чылдың июль 23
среда
№ 172 (13172)
1925 чылда үндезилеттинген.
Өртээ 3 көпеек.

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

СЭКП обкомунуң бюрозунда

СЭКП обкомунуң бюрозунуң ээлчеглиг хуралынга Чөөн-Хемчик районнуң совхозтарынга мал чемнериниң белеткелин организастаар талазы-биле СЭКП райкомунуң ажылының дугайында айтырыгны чугаалашкан. Партия организацияларының, улус депутаттарының Советтериниң, көдээ ажыл-агый удуртукчуларының болгаш специалистериниң хөй-нииити организацияларының, районнуң бүгү ажылчы чонунуң күжениишкинин мал чемнерин белеткээрин чедиишкинниг чорударынче мобилизастаар талазы-биле чогуур белеткел болгаш организакчы ажылды партия райкому, ооң бюрозу, совхозтар парткомнары боттандырып чорутпааның демдеглээн.

Районнуң агроүлетпүр каттыжыышкынында, совхозтарда мал чемнериниң белеткелиниң бедик темпизин болгаш шынарын хандырары, материал-техниктиг болгаш кижи курлавырларын дээштиг кылдыр ажыглаары дээш бедик харыысалгалыг болурунуң байдалы тургустунмаан. Июнь 20-деги байдал ёзугаар алырга, районда тараан болгаш чайгаар үнген сигенниң дүжүдү улуг турбуже, сигенни 1.786 тоннаны азы планның 13 хуузун, витаминниг сиген далганының — 27 хуузун белеткээн. «Хөндергей», «Искра», «Тыва» совхозтарда мал чемнериниң белеткели дыка жуду темпилиг чоруп турар. Бир эвес чогумчалыг ажыглаар болза, сиген белеткелин 28–30 ажыл хүннериниң иштинде доозар арганы берип турар техниканы районнуң совхозтарында багай ажыглап турарындан ындыг байдал хамыктың мурнунда тургустунган. Машиналарны багай ажыглап, техниктиг ажаалдазын четпес чорудуп турарының уржуундан ниити районга бир сиген кезер машинага онааштыр хүнде ортумак кылыр ажылдың нормазы 10 гектар турда, херек кырында чүгле 2.2 гектар, бир пресс-подборщиктиң — норма ёзугаар 10 тонна турбуже, чүгле 2,1 тонна боор турар..

Күш-ажылды организастаашкынында улуг четпестер бар боор турар. Дыка хөй бригадалар болгаш звенолар чүгле 6—7 шак иштинде ажылдап турар. Кижи курлавырларын болгаш техниканы бичии-бичии багай контрольдаттынар звенолар кылдыр бударатткан. Совхозтарда ажылды машиналар-биле эвес, а хол-биле кылырынче колдадып, мал чемнерин белеткээриниң технологиязын үреп турар. Мал чеми белеткээр механизастаттынган комплекстиг бригадалар чаңгыс-даа ажыл-агыйда чок. Чер-ле болганында сигенни кезери-биле ону сарааттаарының аразын дыка узадып турар чорук ооң шынарының дыка кудулаарынга чедирип турар. Районнуң ажыл-агыйларында мал чемнериниң белеткелин депшилгелиг технологиялар-биле шуут чорутпайн турар, белеткеттинген сигенниң болгаш витаминниг сиген далганының шынарынга контрольду тургуспаан, ажыл төлевирин чүгле сан көргүзүглерин барымдаалап берип турар. Социалистиг чарыштың түңнелдерин дыка озалдадып үндүрүп турар болгаш оларны мал чемнериниң белеткекчилериниң коллективтеринге чедир чугаалажып көрбейн турар.

СЭКП райкому, совхозтарның парткомнары коммунистерни мал чемнериниң белеткелинге дорт киириштирер талазы-биле ажылды четпес чорудуп турар. Чижээ, «Большевик» совхозтуң мал чемнери белеткээр бригадазында чүгле чаңгыс коммунист бар, а «Хөндергей» совхозта чаңгыс-даа чок. Совхозтарның партия комитеттери мал чемнери белеткээриниң технологияларын сагыыр талазы-биле специалистерниң ажылын четпес контрольдап турар. Бар боор турар улуг четпестерни чогуур үезинде илеретпейн, оларны узуткаарының талазы-биле хемчеглерни албайн турар. Ол ажылче администрацияның ажыл-чорудулгазынга болгаш аппараттың ажылынга контроль кылыр эргени боттандырар талазы-биле партия эге организацияларының комиссияларын, ол ышкаш улус депутаттарының көдээ Советтериниң күүскомнарын, улусчу контрольдуң бөлүктерин болгаш постуларын четпес хаара тудуп турар.

Районнуң болгаш совхозтарның агрономия, инженер болгаш экономиктиг албаннарының күжениишкиннерин районнуң агроүлетпүр каттыжыышкыны мал чемнери белеткээриниң темпизин шапкынчыдарынче, оларның шынарын бедидеринче, депшилгелиг технологияларны шиңгээдиринче, материал-техниктиг хандырылгаже болгаш техниканы хайгаарап хандырарынче кошкак углап-башкарып турар.

Парткомнарның, районнуң агроүлетпүр каттыжыышкынының болгаш совхозтарының специалистериниң, оларның удуртукчуларының ажылында ындыг четпестерни болгаш чедир кылбаан чүүлдерни партия райкомунуң талазындан принципиалдыг болгаш шынгыы сайгарып, хемчээн албайн турар.

СЭКП обкомунуң бюрозу партия райкомунуң бирги секретары Ч. Х. Ооржакка, райкүүском даргазы Д. С. Кууларга партия, совет болгаш ажыл-агый органнарын мал чемнери белеткээринче мобилизастаар талазы-биле четпес ажылы дээш айыткан. Нииитиниң мал ажылын чемнер-биле хандырары дээш олар хууда харыысалгалыг дээрзин оларга сагындырган.

Айыттынган четпестерни эң кыска хуусаада чайладырын, коллективтерге организакчы болгаш масса-политиктиг ажылды үндезини-биле экижидер, бар турар материал-техниктиг болгаш кижи курлавырларын шуптузун хаара тудар база улам улуг ажыктыг кылдыр ажыглаар талазы-биле практиктиг хемчеглерни боттандырарын партияның Чөөн-Хемчик райкомундан, ооң бюрозундан, райкүүскомдан, совхозтар парткомнарындан СЭКП обкомунуң бюрозу негээн. Мал чеми белеткээр агрегат бүрүзүнүң эң хөй ажылды кылырын чедип алыр, белеткел темпизин дыка күштелдирер, эки шынарлыг бөдүүн болгаш шыктыг мал чемнерин белеткээриниң планының ыяапла күүсеттинген турарын хандырар. СЭКП райкому, райкүүском, РАҮК чөвүлели, парткомнар, партия, профэвилел болгаш комсомол организациялары мал чемнери белеткеп турарларның ортузунга дээштиг социалистиг чарышты организастаарынче онза кичээнгейни салыр, ооң түңнелдерин үндүрериниң үезинде байдалды бүгү коллективтерге ажык билдингир кылдыр, ажыл-херекчи ёзу-биле чугаалажып көөрүн чедип алыр ужурлуг.

Республиканың Агроүлетпүркүркому мал чемнериниң белеткелиниң материал-техниктиг хандырылгазын болгаш техниканы ажыглап турарын ыяк сайгарып көөрү, айыттынган четпестерни узуткаарынга практиктиг дузаны көргүзер ужурлуг.

СЭКП обкомунуң бюрозунуң хуралынга өске-даа чамдык айтырыгларны чугаалажып көрген болгаш оларның талазы-биле чогуур шиитпирлерни хүлээп алган.

М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ СОВЕТ СПОРТЧУЛАР — ЧААГАЙ ТУРА-СОРУК ОЮННАРЫНЫҢ КИРЖИКЧИЛЕРИ-БИЛЕ УЖУРАЖЫЫШКЫНЫ

Июль 21-де, Кремльге, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң совет спортчулар — Чаагай тура-соруң оюннарының тиилекчилери болгаш шаңналдыг черлерни алганнары-биле ужуражыышкыны болган.

Чаагай тура-соруктуң оюннары бистиң чуртувустуң ниитилел-политиктиг амыдыралынга, делегейниң спорт шимчээшкининге улуг болуушкун болган деп М. С. Горбачев бодунуң байыр чедириишкининге демдеглээн. Ол оюннар делегейниң спортчу календарынга онзагай черни ээлээр, чүге дизе оюннарның тыптып-эртеринге үениң негелдези, тайбынга, чөпшээрежилгеге чурттаарынче чүткүп турар улустарының чаагай тура-соруу илергейлеттинген.

ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың спорт организацияларының, хереңгитен бөлүктерниң болгаш хөй-ниитизиниң Чаагай тура-соруктуң оюннарын эрттирер дугайында инициативазы сорулгазын күүсеткен болгаш делегейниң хөй чурттарының идепкейлиг деткимчезин алган. Бо оюннар шилиндек атлеттерге Олимпий оюннарынга чедир оруктуң чартыында боттарының күштерин шенеп көөр арганы берген.

Оюннар улустар аразынга идегелди болгаш бот-бодун билчир чорукту быжыглаарынга базым, тайбың демократтыг үндезинге аныяктарның кады ажылдажылгазының болгаш интернационалчы эвииниң херечизи болган.

М. С. Горбачев оюннарга чедиишкинниг киришкени дээш совет спортчуларга чүректиң ханызындан байыр чедирген, спортка чаа чедиишкиннерлиг, каң-кадык болгаш чаагай чурттаалгалыг болурун күзээн, даштыкы чурттарның спортчуларынга хамаарыштыр аалчы ёзунуң чылыг байдалын илергейлеп көргүскени дээш өөрүп четтиргенин илергейлээн.

ССРЭ-ниң шилиндек командазының составынга бүгү эвилелдешкен республикаларның, Москва болгаш Ленинград хоорайларының төлээлекчилери киришкенин ужуражыышкынга демдеглээн. Күш-культура болгаш спорт, чонуң кадыының дугайында сагыш салыышкын Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың доктаамал кичээнгейиниң төвүнде турарын калбак хемчээлдиг ындыг төлээлелге херечилеп турар. Ооң-биле кады Чаагай тура-соруктуң оюннарын күш-культура болгаш кадыкшылга база спорт-массалыг ажылдары идепкейжидеринге, ылангыя күш-ажылчы коллективтерге, чонуң чурттап база дыштанып турар черлериниң аайы-биле ажыглаарының эргежок чугулазын демдеглээн.

Ужуражыышкынга ССРЭ-ниң Күш-культура болгаш спорт талазы-биле күрүне комитединиң даргазы М. В. Грамов, ССРЭ-ниң спорттуң алдарлыг мастери С. Н. Бубка, ССРЭ-ниң делегей чергелиг спорт мастери О. Ю. Кривошеева, ССРЭ-ниң алдарлыг тренери Л. Я. Аркаев олар чүве чугаалааш, маргылдааларның түңнелдериниң дугайын дыңнаткан, даштыкы чурттарда чажыттары-биле спортчу демиселдиң, ужуражыышкыннарның дугайын чугаалааннар. Совет спортчулар моон соңгаар-даа делегейниң спорт шимчээшкининиң идепкейлиг киржикчилери болур, Чаагай тура-сорук оюннарының «Спортчу найыралдан — делегейге тайбың дээш!» деп кыйгырыын тодаргай ажыл-херектер-биле амыдыралга боттандырар дээрзин СЭКП ТК-га бүзүреткеннер.

Ужуражыышкын эң-не чылыг болгаш чүректиң ханызындан байдалга эрткен.

Ужуражыышкынга СЭКП ТК-ның секретары А. Н. Яковлев, ВЛКСМ ТК-ның бирги секретары В. И. Мироненко киришкен.

(СЭТА).

СЭКП обкомунда, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде, профоблчөвүлелде болгаш ВЛКСМ обкомунда

МУРНАКЧЫЛАРГА ДЕҢНЕЖИҢЕР!

СЭКП обкомунуң бюрозу, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому 1986 чылдың II кварталында республиканың районнарының, хоорайларының болгаш үлетпүр, тудуг, транспорт болгаш харылзаа, садыг база чоннуң коммунал-амыдырал хандырылга коллективтериниң социалистиг чарыжының түңнелдерин үндүрген.

Партияның XXVII съездизиниң, СЭКП ТК-ның июнь (1986 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар талазы-биле социалистиг чарышты калбартканының түңнелинде 1986 чылдың бирги чартыында күрүне планының онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседир талазы-биле чамдык эки түңнелдер чедип алдынганын хүлээп алган доктаалда демдеглээн.

Үлетпүр эрткен алды айларда продукция бүдүрериниң планын 106.1, ону сайгарарын — 105,2, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн — 104.2 хуу күүсеткен. Планда ажыр 52 муң тонна хөмүр-дашты казып тывкан, 2,5 млн. квт-шак электри энергиязын ажылдап үндүрген, 4,2 муң тонна сорттуг даг-дүгүн, 6,3 муң кубометр дилиг материалдарын, 1,5 муң тонна чалаң сүт продукциязын бүдүрген. Эрткен чылдың ол-ла үези-биле деңнээрге, тудуг-монтаж ажылдарын 24.1 хууга, ооң иштинде чуртталга тудуун 37,2 хууга хөйнү кылган.

Нииити ажыглалдың автомобиль транспорту чүък сөөртүлгезиниң планын 105,5 хуу, пассажир сайгарылгазының — 103.6 хуу күүсеткен. Чонга амыдырал ачы-дузазы чедирериниң, үрмектеп садар бараан саарылгазының, харылзааның ачы-дузазының планныг онаалдалары күүсеттинген.

Бирги чартык чылда Улуг-Хем районнуң «Тыва кобальт» комбинаттың, «Тыва агроүлетпүр тудуг» каттыжыышкынның, «Тыва автотранс» каттыжыышкынның Минусинскиде автобүдүрүлгезиниң, Тыва респотребсоюзтуң «ҮТКА 25 чылы» ажылчын кооперациязының, Чоннуң амыдырал хандырылга министерствозунуң Барыын-Хемчикте бүдүрүлге эргелелиниң үлетпүр, тудуг, автомобиль транспортунуң, харылзаа, садыг, коммунал-амыдырал хандырылгазының коллективтери, болгаш өскелер даа боттарынга алган социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг күүсеткен.

Ооң-биле чергелештир дыка хөй министерстволарда, ведомстволарда болгаш бүдүрүлгелерде эде тургустунуушкун кончуг оожум чоруп турар. Ажылдың бүгү участоктарынга дүргедээшкин чедип алдынмаан. Республиканың улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга деңдески ажылдаары чедип алдынмаан. Бар курлавырларны дыка хөй бүдүрүлгелер болгаш организациялар чедир ажыглавайн турар. Депшилгелиг технологияның болгаш кылыгларының чаа хевирлерин шиңгээдип алыр талазы-биле онаалдаларны чамдык адырлар күүсетпейн барган.

Бирги чартык чылда үлетпүрнүң 7 бүдүрүлгелери продукция бүдүрериниң хемчээлиниң талазы-биле планын күүсетпээн. 11-и — сайгарылгазының, 12-зи — күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрериниң күүсетпээн. 16 бүдүрүлге эрткен чылдың ол үезинге деңнээрге, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн кудулаткан. Чурт үлетпүр министерствозу, «Тыва тудуг материалдары» каттыжыышкын, «Тудуг кезектери» комбинат кезээ ёзугаар хандырылга планын долу күүсетпейн турар. Бүдүрүлге күчүлерин, чуртталга бажыңнарын болгаш социал-культура амыдырал объектилерин ажыглалга киирериниң бирги чартык чылда планы күүсеттинмээн.

СЭКП хооркому, райкомнары, «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң, «Тыва кобальт» комбинаттың парткомнары, хоорайкүүскомнар, министерстволар, каттыжыышкыннар, бүдүрүлгелер удуртукчулары, партия, профэвилел болгаш комсомол организациялары пландар күүселдезинче күш-ажылчы коллективтерни мобилизастаар херекке социалистиг чарыштың аргаларын ам-даа чедир ажыглавайн, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер, продукцияның шынарын экижидер, күш-ажыл болгаш материалдыг курлавырларның камналгазын хандырар, сагылга-чурумну болгаш корум-чурумну быжыглаар талазы-биле хемчеглерни четпес ап келген.

СЭКП обкомунуң бюрозунуң, Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң доктаалы-биле 1986 чылдың бирги чартык чылында социалистиг чарыштың тиилекчилери кылдыр дараазында коллективтерни санаан болгаш оларга СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл туктарын, акша шаңналдарын тывсыр деп шиитпирлээн:

ХООРАЙЛАРДАН БОЛГАШ РАЙОННАРДАН

үлетпүр продукциязын бүдүрер планын 108,1 хуу, сайгарылганың — 107,1, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң — 107,3, амыдырал ачы-дузазы чедирериниң — 102,2 хуу күүсеткен — **Улуг-Хем районга;**

ҮЛЕТПҮР БҮДҮРҮЛГЕЛЕРИНДЕН

үлетпүр продукциязын бүдүрер планын 102,7 хуу, сайгарылгазының — 109,9, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң — 101,6 хуу күүсеткен — **«Тыва кобальт» комбинаттың коллективинге;**

ТУДУГ ОРГАНИЗАЦИЯЛАРЫНДАН

тудуг-монтаж ажылдарының хемчээлиниң планын 102,9 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң — 103,7 хуу күүсеткен — **«Тыва агроүлетпүр тудуг» каттыжыышкынының коллективинге;**

ТРАНСПОРТ БОЛГАШ ХАРЫЛЗАА БҮДҮРҮЛГЕЛЕРИНДЕН

чүък сөөртүлгезиниң планын 103,4 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң — 103.8 хуу күүсеткен — **«Тыва автотранс» каттыжыышкынының Минусинскиде автобүдүрүлгезиниң коллективинге;**

САДЫГ БҮДҮРҮЛГЕЛЕРИНДЕН

үрмектеп садар бараан саарылгазының планын — 101,6 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң — 103 хуу күүсеткен — **«ҮТКА 25 чылы» ажылчын кооперацияның коллективинге;**

ЧОННУҢ КОММУНАЛ БОЛГАШ АМЫДЫРАЛ ХАНДЫРЫЛГА БҮДҮРҮЛГЕЛЕРИНДЕН

амыдырал ачы-дуза чедирилгезиниң планын 105,2 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң — 108,5 хуу күүсеткен — **чоннуң амыдырал хандырылгазының Барыын-Хемчик районда бүдүрүлге эргелелиниң коллективинге;**

Одаар чүүл үлетпүрүнүң министерствозунуң Ырбаныышы үлетпүр ажыл-агыйының, «Тыва сүг тудуг» трестиң, Ак-Довурак АТБ-зиниң, Кызыл районда холушкак бараанннар садыының, «Тыва газ» эргелелиниң коллективтериниң эки ажылдааның доктаалда демдеглээн.

СЭКП Кызыл хооркому, райкомнары, хоорайкүүскомнары, профэвилелдериниң адырлар аайы-биле обкомнары, ВЛКСМ райкомнары, министерстволар, ведомстволар, каттыжыышкыннар 1986 чылдың Күрүне планын болгаш социалистиг хүлээлгелерин нииитизи-биле, а ол ышкаш бүдүрүлге болгаш организация бүрүзү хажык чокка күүсеткен турарын хандырар талазы-биле хемчеглерни ажылдап кылыр болгаш боттандырар хүлээлгелиг. Чылдың баштайгы алды айларының түңнелдерин шүгүмчүлекчи ёзу-биле анализтеп көөрүн, ооң чылдагааннарын илередирин, бар четпестерни чайладырының аргаларын тывырын партия, совет, ажыл-агый органнарынга, профэвилел болгаш комсомол организацияларынга СЭКП обкому, республиканың Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому дааскан. Олар чылдың ийиги чартыында экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң темпилерин улам ынай бедидер талазы-биле ажыктыг, бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарын организастаар хүлээлгелиг. Үшкү болгаш дөрткү кварталдарда үлетпүр продукциязын бүдүрер талазы-биле планныг даалгалар улам күжениишкинниг болурун апаа барымдаалап көөр ужурлуг.

Продукция шынарын үндезини-биле экижидерин хандырып, кылыгларның ассортиментизин калбартып, курлавырларны камнап алыр технологияларны шиңгээдип, бүдүрүлге күчүлериниң ажыглалын экижидип, дериг-херекселдерниң ийи-үш ээлчеглиг ажылдаарын хандырып турар комплекстиг планнарны чер болганга тургузар. Хожудап турар бүдүрүлгелерни дээрелерниң одуруунче көдүрерин, керээ болгаш бүдүрүлге сагылга-чурумун быжыглаарын үзүктел чок, камналгалыг ажылдаарын, кышкы үеде ажылдаарынга бүгү талалыг белеткенирин, эргежок чугула одаар чүүлдерни белеткеп алырын доктаалда айыткан.

Планның социал даалгаларын — чуртталга бажыңнарын, школалар, эмнелгелер, уруглар албан черлерин, клубтарны, культура бажыңнарын тударынче, чоннуң хереглел бараанннарын бүдүреринче, ачы-дуза чедирерин улам сайзырангайжыдарынче онза кичээнгейни угландырар.

Бараан саарылгазының планнаттынган хемчээлин хандырары-биле база садыглаашкынны организастаарын, чурттакчы чоннуң аъш-чем продуктулары-биле хандырарын экижидери-биле бараанннарның немелде курлавырларын тургузар ажылдарны боттандырарын Күрпланга, хоорайкүүскомнарга, Садыг министерствозунга, Тыва респотребсоюзка дааскан.

СЭКП Кызыл хооркому, райкомнары, парткомнары, партия эге организациялары политиктиг, организакчы, кижизидикчи ажылдарны СЭКП ТК-ның июнь (1986 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр күш-ажылчы коллективтериң ажыл-чорудулгазын эде тургузарынче, инициативаны болгаш чогаадыкчы идепкейни хөгжүдеринче, эренгейлээр болгаш ёзу барымдаалаар чоруктар-биле, дүргедеишкинге шаптыктап турар бүгү четпестер-биле демиселди чорударынче угландырары чугула.

СЭКП ТК-ның совет улуска Кыйгырыынга харыылаары-биле он ийиги беш чылдың бирги чылының даалгаларын чедиишкинниг күүседир дээш социалистиг чарышты улам калбартырын доктаалда чугулалап айыткан.

БЕДИК МЕРГЕЖИЛДИҢ АЖЫЛЧЫНЫ

ЧУРУКТА: Күжүгет Ламажыкович Каң-оол бедик мергежилдиг дашчы. «Кызыл үлетпүр тудуг» эргелелинде ол мактаалдыг. Ажылга келген аныяктарны тудугжу мергежилге өөредип турар. Үлетпүр тудугларын кылырын бедик шынар-биле кылырынче ол бодунуң кичээнгейин доктаамал углап келген.

Каң-оол эртежик келгеш, бедик бажыңның ханаларын шалыпкын салгаш туруптар. Чанында аныяк дашчылар ооң удуртулгазы, арга-сүмези-биле тууйбуларны салыр. Шалыпкын болгаш шынарлыг кылып тургаш, социалистиг чарышка тиилекчи болурунче аныяктарның кичээнгейин база углап турар.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

АЖААЛДАНЫҢ КОЛ НЕГЕЛДЕЗИ — ШЫНАР

Ростов областының чер ажылдыглары күрүнеге ийиги миллион тонна тарааны садарын эгелээн. Донда күрүнеге дужааган тарааның 900 муң тонна ажыы — кадыг болгаш күштүг сорттар боор турар. Ындыг түңнелди интенсивтиг технологияны нептередип, социалистиг чарышты калбартып тургаш чедип алган.

Ажаап алыышкын конвейери үзүктел чок ажылдап турар. Чижээ, шаң — элеватор аразының оруктарында эрткен чылгызындан эвээш машиналар ажылдап турар. Муң-муң эвээш чүък сөөртүр машиналарның орнунга хөй тонна чүък сөөртүр автопоездилерни ажыглап турар. Оларны сөөртүлгениң район төптери башкарып турар.

Машина бүрүзү элеваторга 10—12 минута доктаар. Анаа туруушкуннар, куруг маңнадыр чоруктар читкен. Элеваторлар ажыл-агыйлардан кандыг шынарлыг, кайы хире тарааның келирин баш удур билир.

Двойнянск районнуң элеватору тарааларны тускай графиктиң ёзугаар хүлээп ап турар. Эки шынарлыг тарааларга складтарны үскен, шыгы улуг тараа келгенде оларны дораан кургадыр агрегаттар ажылдап турар.

(СЭТА).

САЯННАРДА КУРОРТ

Тываның Бай-Тал суурундан ырак эвесте, бистиң чуртувуста сурагжаан Белокуриха курорттан калышпас, чаа кадыкшылга төвү ажыттынган. Ол черниң аржааны — бут, диспек болгаш өске-даа мөчүлер аарыгларын эмнээринге, нерв системазын быжыглаарынга дузалаар шынарлыг болуп турар. Ол дугайын Томскиниң курортология талазы-биле эртем-шинчилел институдунуң эртемденнери бадыткааннар. Гидрогеологтарның болгаш чер үттекчилериниң дузазы-биле олар ол черлерниң родонну сугларының шынарының дугайында тодаргай информацияны алган болгаш оларның курлавырларын тодарадып үндүргеннер.

Кадыкшылга маршруттары таварып эртип турар ине бүрүлүг ыяштар колдаан сүг кежү-биле эмнээр ол курортка Сибирьниң хөй-хөй хоорай, суурларындан кижилер чүс-чүзү-биле кээп турар.

Г. КОКУХИН,
СЭТА-ның корр.

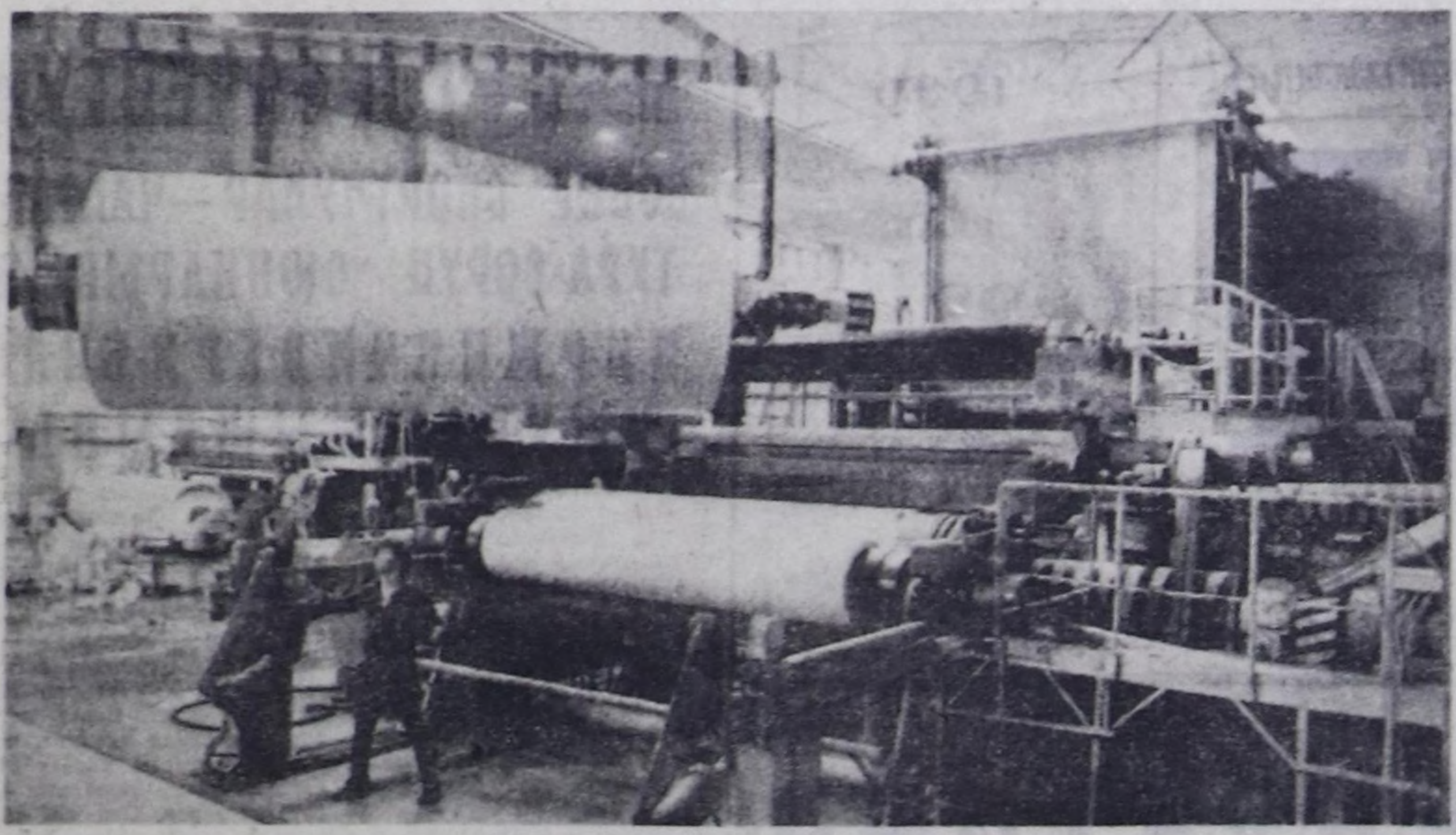

Каманың целлюлоза-саазын комбинадында социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда кирген саазын кылыр № 2 цехтиң коммунистери эки ажыл бистиң боттарывыстан хамааржыр деп туруш-биле ажылдап турарлар. Тудуш бригада керээзи-биле ажылдап турарларының бедик алыс түңнелдерни чедип алырынга сонуургалын күштелдиририниче углаан дээштиг системаны оларның инициативазы-биле ажылдап кылган.

ЧУРУКТА: саазын кылыр № 7 машинага бедик шынарлыг офсеттиг саазынның ээлчеглиг дүргээн бүдүрүп үндүрүп турары.

Е. ЗАШУЛЯЕВТИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Чагаалар допчулалы

АЖЫЛ-ИШЧИ ХЕРЭЭЖЕННЕР

Сөөлгү үеде бистиң республикада херээженнер чөвүлелдериниң ажыл-чорудулгазы дыка идепкейжээн. Ол дугайында чоокта чаа болуп эрткен Тываның херээженнериниң X съездизинге демдеглээн. Бистиң редакцияга кээп турар чагааларның арасында херээженнер чөвүлелдериниң ажыл-херектериниң, херээженнерниң даңгаар херээнге харысалгазының, хөй-ниити ажылдарынга киржилгезиниң дугайында чагааларның көвүдеп турары база ону херечилеп турар.

«Барыын-Хемчик» районда «Барлык» совхозтуң херээженнер чөвүлелиниң ажылы хөй талалыг болгаш ажыктыг — деп, партия райкомунуң херээженнер ортузунга ажыл чорудар киидизиниң эргелекчизи **С. Ооржак** бижээн. — Ооң ажылын башкы Луиза Балчиевна Дамбар билдилиг удуртуп турар. Суурнуң бажыңнарын он агитквартталга үскен, олар арасында чарыштыг. Ынчангаш кандыг-даа ажыл-херектерге өскелеринден чыда калбас дээш агитквартира бүрүзү тывынгыр болгаш чогаадыкчы ажылдап, кандыг-бир солун эгелээшкинни бо-ла үндүрүп кээр. Чижээлээрге, чоокта чаа бүгү агитквартираларның идепкейлиг киржилгези-биле эрткен тыва аас чогаалынга тураскааткан темалыг кежээ онза солун болган. Ылаңгыя хүндүлүг кырганнарның аңаа идепкейлиг киржип, аас чогаалының аңгы-аңгы хевирлеринге күүселделерни кылганы дыка солун болган. Чөвүлел эрткен чылдан бээр сес куданы, дөртен тос уругларның төрүттүнген хүннерин чаа ёзу-биле, арагалашкын чокка, янзы-бүрү культурлуг болгаш спортчу хемчеглер-биле организастап эрттирген.

Агитквартиралар, өг-бүлелер арасынга спортчу маргылдаалар чаңчыл апар чыдар. «Че-ве, кыстар», «Че-ве, ачалар», «Авам, ачам база мен — спортчу өг-бүле бис» дээш чергелиг маргылдаалар доктаамал болгаш хөй киржикчилерлиг эртип турар апарган. Суурда кадыкшылга бөлүү декабрь айдан эгелеп ажылдап эгелээн, ам ында ниитизи-биле үш чүс хире херээжен киржип, эртенниң-не зарядкаже, маңнаашкынче үнүп турар».

«Моон мурнунда чылдарда бистиң суурга байырлалдар хүннеринде колдуунда-ла эзирик кижилерниң бөскүзү, мындамында болган чогуш-кырыжы биле маргалдыг турган болза, ам ындыг эвес апарган. Ооң ындыг болганынга бистиң херээженнер чөвүлелиниң үлүг-хуузу улуг — деп, Тес-Хемниң Ү. Шынаадан **В. Моңге** бижээн.— Кандыг-даа байырлал хүнүн эрттиреринге мээң-ле бир агитквартира харысалгалыг болур: концерт үндүрер, оюннар, танцы организастаар, корум-чурум тудар болгаш өске-даа хүлээлгелиг. Ындыг болганда ол хүннер дыка солун эртер апарган».

Чурттап турар черлеринде херээженнер чөвүлелдериниң ындыг ажыктыг ажыл-херектериниң дугайында Бай-Тайга районнуң Тээлиден **С. Иргит**, Кара-Хөлден **С. Дамдынчап**, Бай-Талдан **Х. Кара-оол**, Өвүрнүң Бора-Шайдан **З. Тюлюш**, Тес-Хемниң Самагалдайдан **Ө. Чиммит**, Мөңгүн-Тайганың Мугур-Аксыдан **Х. Чүльдүм** болгаш өскелер-даа бижээн.

Чагаалар хөй, ынчалза-даа оларның колдуунда шуптузу аңаа-ла дыңнадыг хевирлиг боор, чаңгыс хейке куткан ышкаш дөмей боор турары-биле солун арыннарынга тускай парлаттынмайн барганын мында айытса артык эвес. Оларның хөй кезии мындыг хевирлиг: кайы-бир черге херээженнер чөвүлели көрүлде азы маргылдаа организастаан, мынча кижи киришкен, ол-бо кижи тиилекчи болган, оларны шаңнап-мактаан. Ол-ла, оон өске чүү-даа чок. Бир эвес болуп турар черлерин, кижилерниң аттарын солуп каар болза, ону республиканың кайы-даа булуңунга хамаарыштырып болур.

А херээженнер чөвүлелдериниң ажылында кайызын-на шупту чүве дөмей, шупту чүве эки-болду деп? Кандыг-бир онзагай талалары, шиитпирлээр ужурлуг айтырыглары бар, оларның мурнунда бергелер-даа туруп болур-да болгай. Ындыг чагаалар бар-даа болза, кончуг эвээш. А оларның ажыктыы-даа, өөредиглии-даа баштайгызындан ырак улуг дээрзин билбес кижи чок болгу дег. Ынчангаш шүгүмчүлелдиг, кандыг-бир айтырыгны көдүрүп турар чагааларны бисче чорудуп турарын дилээр-дир бис.

Херээженнерге хамаарышкан чагаалар арасында ажыл-ишчи, хөй уруг-дарыгны ажаап өстүрген иелер дугайында чагаалар база эвээш эвес. Ак-Туруг ортумак школазында техниктиг ажылдакчы Өлчей Ондар-ооловна Моңгуш пенсиялап үнзе-даа, ам-даа ажылдавышаан— деп, бижикчи **К. Комбу** бисче дыңнадып турар. — Ажыл-ишчи угбайның ажылдавайн, аваа олуруп болурунуң бүгү барымдаазы бар — ол Маадыр ие, уруг-дарыы шупту өскен, эртем-билиг чедип алган. Ынчалза-даа ол пенсияже үнгеш, бичии-даа аваа олуруп шыдавайн, төрээн коллективинге катап кээп ажылдай берген. Ындыг ажыл-ишчи, даңгаар херээнге бердинген кижилер барда, ажыл-херек-даа бүдүңгүр, чуртталга-даа солун» — деп, көдээ бижикчи түңнээн.

Оон аңгыда Ак-Довурактың «Тыва даг-дугу» комбинадының чуртталга-амыдырал хандырылга эргелелинде хоочун ажылдакчы — Лапай Санчы-Мидиповна Күжүгеттиң, Барыын-Хемчик районда «Дөң-Терезин» совхозта Маадыр ие Биченек Сой-Суруңовна Моңгуштуң, Чөөн-Хемчикте СЭКП-ниң XXII съездизин аттыг совхозтуң Дөргүн сүт-бараан фермазының мурнакчы саанчызы Татьяна Хүртүленовна Саттың дугайында чүүлдерни бижикчилер **Т. Моңгуш**, **Д. Саая**, **О. Сат** олар редакцияже чорудкан. Авторлар боттарының чүүлдериниң маадырларының ие хүлээлгезин ниитилелге ажыктыг күш-ажыл болгаш хөй-ниитиниң ажыл-херектери-биле чедиишкинниг холбаштырып турарын айтып, оларга моон-даа соңгаар чүгле эки чүүлдерни күзеп турарын бижип турарлар.

Мөңгүн-Тайга районнуң «Мөген-Бүрен» совхозундан Маадыр ие **Б.-Н. Иргит** биле малчын **М. Норлат** ажыл-агыйның удуртулгазының, суурда херээженнер чөвүлелиниң мурнакчы ажыл-ишчи херээженнерни пролетариаттың баштыңчызы В. И. Ленинниң шөлүлгеге турганы Шушенское сууржe, Саян-Шушенск ГЭС-че, республика найысылалы Кызылче экскурсиялатканын, ооң аажок солун, ажыктыг болганын айтып, организакчыларга, ылаңгыя совхозтуң директору Өшкү-Саар Аржааевна Ооржакка, херээженнер чөвүлелинге өөрүп четтиргенин илередип турарлар. Кызыл районнуң Кур-Чер суурда харылзаа салбырының начальниги, Маадыр ие Кара Чанмаевна Моңгуштуң уруглары аваның дугайында редакцияже бижип, ону деңнеп, ажылынга болгаш өөредилгезинге ол ышкаш болурун даңгыраглап турар.

Херээженнерниң хөй кезии ажылдавышаан, бажың ажылын база кылып, уруг-дарыын өстүрүп турарлар. Оларны холбаштырары ындыг-ла белен эвес. Ооң дугайында чагааларда бижиириңерни силерден дилеедивис, номчукчулар.

И. БАЗЫР.

«Шамбалыг» совхозтуң сес муң ажыг хойларын эрткен хүннерде кыргып дооскан. Кыргылдага ажыл-агыйның херээженнери, школачылар идепкейлиг киришкен. Хойларны кыргаан улустуң ортузунга социалистиг чарышты организастаан. Чарыштың түңнелинде бирги черни алган кыргыкчыны телевизор, ийиги черни алган мурнакчыны соодукчу-биле шаңнаан.

ЧУРУКТАРДА: Кыргылдага кызымак ажылдааш, холодильник-биле шаңнаткан ажылчын Намчылак Дадар, дүктү чидириг чокка кыргып алырынга үлүүн киирген школачылар Буян Ооржак биле Эргек-оол Андар.

О. ОНДАРНЫҢ фотолары.

Советтер амыдыралы

КИРЖИЛГЕЗИН ИДЕПКЕЙЖИДЕР

Бай-Тайга районнуң чер-чер Советтери ажыл-чорудулгазын партияның XXVII съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр тургузуп турар. Сессияларга болгаш күүскомнуң хуралдарынга чугаалажыр айтырыглар белеткелинге доктаамал комиссиялар болгаш Советтиң хөй талалыг ажыл-чорудулгазынга ажылының арга-дуржулгазының деннели-биле, адырлар аайы-биле сорулгаларның хемчээли-биле киржип турар. Тээли, Эр-Хавак көдээ Советтериниң улус өөредилгези, культура, кадык камгалал талазы-биле доктаамал комиссияларының, район Совединиң план-бюджет, Бай-Тал көдээ Совединиң чаагайжыдылга талазы-биле доктаамал комиссияларының ажылында өскелерге үлегерлиг болуп болгу дег дуржулга бар.

Амгы чыыштың депутаттарынга соңгукчулардан кирген чагыгларның күүселдезинче кичээнгей негелдеге дүүшпес. Ынчангаш чамдык чагыгларның күүселдези саадап турар. Районнуң чер-чер Советтериниң доктаамал комиссияларының соңгукчуларның чагыгларын күүседиринге киржилгези ам-даа чавыс. Чугула бо ажылга оларның бот-идепкейи кошкак болуп турар. Дээштиг база бир чүүл,—депутаттарның негелдезин көрүп көрээлиңер. Ону депутаттар-даа, доктаамал комиссиялар-даа ажыглап турар. Тээли — Кызыл-Даг арзында оруктуу чаарты эде кылыр айтырыг тургустунуп турза-даа, ол шиитпир чок артып турган. Кызыл-Даг № 41 соңгулда округундан депутат Н. Күжүгет Тээли — Кызыл-Даг оруун пассажирлер аргыштырып, автобус шимчээшкининге таарымчалыг кылдыр септеп кылыр талазы-биле негелдени совхоз директорунга тургускан. Тээлиниң Хараган-Бажының № 14 соңгулда округундан депутат С. Салчак районнуң хереглекчилер ниитилелиниң эргезинде чуртталга бажыңнарынга капитал септелгени чорударын база магазиннерге тудуг материалдарын садарын организастаарын райпо баштаар чериниң даргазы К. Чамбый-оолдан негээн. Ол чүүлдер депутаттарның кичээнгейинде.

Партияның XXVII съездизинге СЭКП ТК-ның Политиктиг илеткелинде мынча дээн: «Соңгукчулардан мандатты ап тура, эрге-чагырганың чер-чер органнары бодунуң девискээринде амыдыралдың бүгү-ле талазы дээш харысалганы бодунга ап турарлар». Депутаттар ону бөгүнгү ажылынга удуртулга болдуруп турар болгаш ажыл-чорудулгазын аңаа дүүштүр тургузуп, шугаңгыя турарлар. Депутат хүлээлгезин ак сеткилдиг күүседип турар, соңгукчулар-биле харылзаалыг депутаттар районнуң Советтеринде бар. Оларга район Совединиң депутаттары С. Хертек, В. Салчак, У. Куулар, Х. Күжүгет, көдээ Советтер депутаттары А. Куулар, Л. Кочаа, Р. Ортаат болгаш оон-даа өскелер хамааржыр. Ооң-биле кады эрге-хүлээлгезин чедир күүседип шыдавайн турар депутаттар база бар. Сессияларга депутаттарның идепкейи ам-даа чавыс. Бот-идепкейиниң чавызындан, чамдык депутаттарның ажылдап турары участогунда четпестер-биле эптежип турары канчап-даа таарышпас. Районнуң чер ажылында четпестер бар, карылгалыг бериимчези куду. Ногаа тарып өстүрери чедир боттанмайн турар. Мал ажылында база шыйгы четпестер бар. Четпестерни баш удур чайладыр херекке депутаттарның киржилгези, арга-сүмези ам-даа четпес болуп турар-дыр. Көдээ ажыл-агый талазы-биле доктаамал комиссиялар ол айтырыгны шиитпирлээринге идепкейлиг киржир ужурлуг.

Чурттакчы чоннуң дузалал ажыл-агыйын хөгжүдеринде четпестер бар. Мал-маган тутпайн картофель, ногаа тарып өстүрбейн турар өг-бүлелер районда эвээш эвес. Бо айтырыгны шиитпирлээринге чер-чер Советтериниң киржилгези кандыгыл? Чамдык депутаттарның округтарында, агитквартталдарда бо ажыл багай эвес. Ынчалзажок чамдык суурларда ону шиитпирлеп турары сула.

Чоннуң амыдырал хандырылгазын экижидери — Советтерниң мурнунда чугула айтырыг. Бо талазы-биле чамдык чүүлдер кылдынып турза-даа, кичээнгейге алыры чугула айтырыглар бар. Чижээ, районнуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелели эрткен чылын бир кижиге оңаалштыр ортумаа-биле 6 рубльдиң ачы-дуза чедирген, республиканың ортумак көргүзүүнден ол үш катап эвээш болуп турар. Ооң-биле кады амыдыралдың нарын дериг-херекселдерин септээрде, мастерлерниң Ак-Довурактан, Кызылдан келирин манаары — чагыгларның күүселдезиниң хуусаазын саададып турар. Ол четпестерни чайладырынга депутаттар улуг күш болур ужурлуг.

И. СЕДИП-ООЛ.

ЭРГЕЛЕРИ КАЛБАРЫП ТУРАР

Бистиң чуртувуста боттанып эгелээн социал-экономиктиг хөгжүлдени дүргедедириниң программазы күрүне эрге-чагырганың органы — улус депутаттарының Советтериниң ажылының арга-хевирлеринге, ужур-утказынга боттуг чаартылгаларны киирерин негеп турар. СЭКП-ниң XXVII съездизинге демдеглээни ышкаш, чугаа мында чүнү-даа мурнай эргезинде турар девискээрниң комплекстиг хөгжүлдезинге Советтерниң ролюн улам ыңай бедидериниң дугайында чоруп турар.

Ындыг чаартылгаларның эргежок чугула апарганын чугаалаар бетинде, соңгулдалыг ол органнарның ажыглап турары эргелериниң болгаш аргаларының дугайында каш сөс.

Чер-чер Советтери — суурларда, районнарда, хоорайларда, крайларда, областарда болгаш округтарда эрге-чагырганың 52 муң ажыг органнары болуп турар болгаш бодунуң девискээринде күрүне, ажыл-агый болгаш социал-культура тургузуунуң дыка хөй айтырыгларын чаңчыл ёзугаар шиитпирлеп турар. Хоорайның, районнуң ийикпе, азы суурнуң бүрүн эргелиг ээзи болбушаан, Совет хоойлуларының күүселдезин болгаш долгандыр турар бойдустуң камгалалын контрольдап, школаларның болгаш өөредилге черлериниң ажылын организастап, чурттакчы чоннуң медицина хандырылгазының, күрүне пенсияларын тургузарын база ону төлээриниң айтырыгларын шиитпирлеп турар болгаш хөй-ниитиниң корум-чурумун быжыглаарын, күрүне база хамаатыларның хууда өнчү-хөреңгизин камгалаарын башкарып турар.

Чүгле моон безин ап көөрге, эргелер улуг. Ынчалзажок чамдык айтырыгларны шиитпирлээринге эрге-чагырганың чер-чер органнарының аргаларының «амдызында кызы болуп турарын» СЭКП-ниң XXVII съездизиниң документилеринде айыткан.

Чүвениң ужуру мындыг, экономиканы адырлар аайы-биле башкарарының принцивиниң байдалдарында дыка хөй Советтерниң девискээринде ол эрге-чагырга органнарынга чагыртпас, а «төпке» — республика болгаш бүгү-эвилел министерстволарынга дорт хамааржыр бүдүрүлгелер болгаш организациялар бар. Оларның экономиктиг амыдыралынга Советтер колдуунда-ла киришпес турган болгаш чүгле күш-ажыл дугайында хоойлуларны, чер ажыглалының чурумнарын оларның сагып турарын контрольдаары-биле олар кызыгаарлаттынып турган. Ынчангаш бо таварылгада, кажан кайы-бир бүдүрүлгелерниң харын-даа ол министерствонуң бүдүрүлге айтырыгларынга сонуургалы ол девискээрниң сорулгалары-биле дүүшпейн баарга, хоорайларның болгаш областарның хөгжүлдезинге диспропорция тургустунуп турган.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң ынчангаш ындыг чүүлдерни болдурбас талазы-биле эрге-чагырганың чер-чер органнарының аргаларын боттуу-биле калбартып турар хоойлуларны сөөлгү чылдарда хүлээп алган. Боттарының хөгжүлдезиниң планнары-биле чер-чер Советтерин таныштырган турарын республика болгаш бүгү-эвилел чагыргалыг бүдүрүлгелерге хүлээндирип, а министерстволарга — бүдүрүлгелериниң планнарын база боттарының хууда программаларын бадылаарда, оларның түңнелин барымдаалаарын хүлээндирип турар. Ол чүүл — бүдүрүлге хөгжүлдезиниң планнарын хоорайның азы областың аргалары-биле — күш-ажыл курлавырларын, чуртталга черлерин, коммунал объектилерин, транспорт харылзаазын барымдаалап, дүүштүрерин экижидер арганы берген.

Ооң-биле кады бүгү бүдүрүлгелерниң ажыл-чорудулгазын дүүштүрер эрге-биле чергелештир, ниити ажыглалдың объектилерин, чуртталга бажыңнарын, харылзаа шугумнарын кады тударынга оларның акша-хөреңгизин кооперастаар эргени чер-чер Советтери сөөлгү чылдарда алган. Ооң түңнелинде ындыг объектилерни дүрген тудар болгаш чөптүг ажыглаар арга тургустунган. Ол дээрге чурттакчы чоннуң негелделерин долу хандырары-дыр.

Ынчалзажок чамдык Советтер чаа эргелерин амдызында чедир ажыглап шыдавайн турар. Ол чижээ, Советтерниң девискээринге адыр хөгжүлдезиниң планын тургузарда, боттарының саналдарын күзелдерин барымдаалап, министерстволардан негээр эргезин олар долу ажыглавайн турар. Ведомстволар ону чүгле санал кылдыр көрүп турар. Ынчангаш съезд мурнунуң документилери-биле таныжып турар үеде база съездиге дискуссияның дыка хөй киржикчилери бо айтырыгга чер-чер органнарының эргезин хоойлужударын сүмелеп турган.

База бир айтырыг бар. Үстүнде турар черлерниң чагыргазында турар бүдүрүлгелерниң акша-хөреңгизин кооперастаар Советтерниң эргези бергедээшкин-биле боттанып турар, чүге дизе, оларның хөй кезии боттарының акшазын боттары-ла баш миннип, ээлап башкарарын күзээр болгаш чер-чер органнары-биле ону үлежирин шоолут-ла күзевестер.

Түңнел кандыгыл? Ону Россия Федерациязынга болгаш Украинага, Грузияга болгаш Эстонияга чорудкан шенелделерниң түңнелдери көргүзер. Айтырыгның алыс утказы мындыг: эвилел чагыргазында турар бүдүрүлгелер социал объектилерни тударда, чер-чер Советтери-биле кооперасташпас, а ооң орнунга түс черге чоннуң хереглели бараaннарны садканындан киирип алганы орулгазының чартыын шилчидер хүлээлгелиг. 250 бүдүрүлге каттыжышкыннары болгаш бүдүрүлге ол шенелдеде кирип турар.

Юрий КОРОЛЕВ,
ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретариадының килдис эргелекчизи.
(ПМА).

ТЕРМОЯДРОЛУГ ЭЛЕКТРИ СТАНЦИЯЛАРЫ

Плазма физиказының талазы-биле Москваның шинчилекчилериниң чаа ажыдыышкынын июль 17-де ССРЭ-ниң ажыдыышкыннар талазы-биле күрүне реестринге киирген. Ооң-биле термоядролуг синтезти шиңгээдип алырынга база бир базымны кылган.

Амгы үеде энергетика айтырыы бүгү делегейде чугула айтырыг болу берген. Ону шиитпирлээринден үлетпүрге, көдээ ажыл-агыйга, транспортка күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдези хамааржыр болгаш шынар талазы-биле улуг ажыктыг чаа технологиялар тыптыр. Бөгүн кижи төрелгетен бодунуң энергияга хереглелин колдуунда-ла нефть, газ, хөмүр-дашты өрттедип тургаш, хандырып турар. Ынчалза-даа бөмбүрзекте органиктиг одаар чүүлдерниң курлавыры кызыгаар төнчү чок эвес болгай, олар алызында баргаш төне бээр. Амгы үеде делегейниң чамдык районнарында ол чүүлдер дыка ховартаан, харын-даа чамдыктары шуут төнүп турар.

Бистиң чуртувус 1954 чылда Москва чоогунда Обнинскиге делегейде баштайгы атомнуг электри станциязын туткаш, ооң хөгжүлдезиниң перспективтиг оруун айыткан. Ону ажыглалга киирген чорук кижи төрелгетенниң атомнуг энергияны тайбың сорулгаларга ажыглап болуруунуң боттуг, чаа үе-чадазын тургускан. Амгы үеде ядролуг энергетика делегей арназында нептерээн. Янзы-бүрү чурттарда 370 ажыг энергетика реакторлары ажылдап турар. Бистиң чуртувуста ниити күчүзү 28 миллион киловатт 40 реакторлар ажылдап турар. 2000 чылда ядролуг энергетика делегейде ажылдап кылып турар электри энергиязының 20 хуузун бээр дээрзин санап көрген. Атомнуг электри станцияларын хөй чылдарда ажыглап келген дуржулгазындан ап көөрге, оларның улуг камгалалыг болгаш ажыктыг боор турары илерээн. Эртем-техниктиг угаан-бодал бистиң үевисте ядролуг техниканың болгаш технологияның иделгелдиг болгаш айыыл чок болурун хандырар, оларны улам сайзыраңгайжыдар дээш ажылдарны уламчылап турар.

Ынчалза-даа атомнуг энергетикага эргежок чугула боор турар ураанның делегейде курлавыры база кызыгаарлыг болгай. Моон ужурунда эртемденнерниң кол сорулгазы — башкарылгалыг термоядролуг реакцияны шиңгээдип, чедип алыры, ону кижилерге бараан болдурары болур. Ураанның аар ядроларын атомнуг реакторларның дузазы-биле ылгааш, электри энергиязын ап турар. А термоядролуг реакция үезинде водород изотоптарының чиик ядролары каттышкаш, кайгамчык улуг энергияны үндүрер. Чижээ, водород изотоптарының бир килограмм ядролуг холужулгазы бир килограмм хөмүр-дашты өрттеткенинден он миллион катап улуг энергияны бээр.

Чер бөмбүрзээнге термоядролуг синтезти эң-не баштай 50 чылдарның эгезинде, водородтуг бомбаны чазылдырган үеде боттандырган. Ынчаарда эртемденнер термоядролуг реакцияны алырының «дүлгүүрү» холда кирген деп ынанып турганнар. Бо сорулганы шиитпирлээринге адак дизе-ле чээрби хире чылдар негеттинер боор деп олар кордап турган.

Ындыг белен чүве кайда боор, өөренип көрүп турар айтырыгның бергези, нарыны физиктерни безин кайгаткан. Чүс чылдың үжен чылдары эрткен, а бот удур көрген хуусаа кызырылбаан, харын эртемденнерниң бодалы-биле алырга, ийи-үш катап өскен. Өскээр чугаалаарга, бо айтырыгны шиитпирлээр хуусаа 60—90 чылдар узай берген. Москваның эртемденнериниң чаа ажыдыышкыны термоядролуг реакторну тургузар хуусааны кызырар арганы берип турар.

Үлетпүрге ажыглаарынга четчир энергияны бээр долу хемчээлдиг термоядролуг реакцияны алырда плазманы чүс миллион градус хире изидери негеттинер. Ындыг улуг изиг температураны кандыг-даа каң-демир хоорза эрттирип шыдавас, эстип бээр. Ону барымдаалааш совет эртемденнер улуг температуралыг плазманы сорунза дузазы-биле тударының идеязын делегейде эң баштай саналдаан. Совет эртемденнериниң бодалы-биле алырга, плазманы күштүг сорунза шөлүнге тургускаш, плазманың сорунзаның кыдыгларынга дээштирбейн тургаш изиг плазманың хензиг кезиин алыры чугула боор турар. Мону боттандырары дыка нарын болган, чүге дизе плазма турум эвес болгай.

Плазманы сорунза шөлү-биле «кажааларын» база-ла чедимче чок хире. Он таварылганың тозунга халаптыг чайгылыышкыннар болганчок-ла боор, сорунза шөлүнден плазманы үндүр октап турган.

Эртем ажыдыышкынының авторлары — физика-математика эртемнериниң докторлары М. С. Иоффе, А. Б. Михайловский, Е. Е. Юшманов, физика-математика эртемнериниң кандидаттары Б. И. Канаев, В. П. Пастухов олар плазманың эң шаптыг шинчилээннер. Плазмага боор турар чайгылыышкыннарны ажыы эртер арганы совет эртемденнер тускай шенелде-биле көргүскеннер.

Ынчангаш совет эртемденнер нарын айтырыгны шиитпирлээн, ол идея иделгелдиг болур бе дээрзин келир үе көргүзе бээр. Кажан үлетпүрнүң термоядролуг реакторун тургустуна берген үеде, ооң тавааны, эгезин салган ажыдыышкын совет эртемденнерниң болур. Ону И. В. Курчатов аттыг атомнуг энергия институдунуң физиктери шиитпирлээн.

Башкарылгалыг термоядролуг синтезтиң реакциязын боттандырар талазы-биле шинчилел ажылдарын хөй-хөй сайзыраңгай чурттарның эртемденнери шиитпирлеп турар. Кижи төрелгетен ону шиитпирлээш, бодун энергия-биле долу хандырар арганы тып шыдаар.

Р. АХМЕТОВ,
СЭТА-ның корр.

СҮТ КӨВҮДЭЭР

«Күш-ажылдың хоочуу» совхозтуң Торгалыг сүт-бараан фермазының коллективи май айның ортан үезинде көк-түг-шыктыг Серлиг-Дөңде чазаанче көшкени-биле сүт саалдазы кышкы үеде турганындан көвүдээн. Бар-ла арга-курлавырларны ажыглап тургаш, июньнуң планын ажыр күүседип алганывыс фермaның бүгү кежигүннерин өөртүп турар. Ынчангаш кварталда алган планывысты ажыр күүседип алыр аргалыг болдувус.

Саанчының, «кадарчының ажылы чымыштыг-ла! Кыштың соогунда-даа, чайның изиинде-даа даңның караңгызында туруп, ажылынче далажыр. Чүгле быжыг тура-соруктуг, эрес-кежээ, ажылын үнелеп билир кижилер саанчының, кадарчының ажылынга шыдажыр деп бодаар мен. Кадарчы кижиниң ажылы база дыка харысалгалыг. «Инектиң сүдү дылында» деп чугаалажыры ышкаш, кадарчылар инектерни эки оъткарып, ажаап карактавас болза, хөй сүт саап алыры берге. Чайгы үеде олар инектерниң одар-белчиирин таарыштыр солуп, хондур кадарар. Боттарынга бүзүрээн күрүнениң малын чаңгыс башты-даа чидирбес, оорга алыспас дээш, удуур уйгузун безин уттуп аарлар.

Фермада хөй аныяктар бар. Олар үр ажылдаан, арга-дуржулгазы улуг угбаларындан арга-сүмени ап, олардан чыда калбайн чоруп турарлар. Бистиң фермавысты комсомолчу-аныяктар фермазы деп адааны-даа чөп.

Саанчыларның, кадарчыларның ортузунда социалистиг чарыш калбарган. Чарышты он хонгаш-ла түңнеп турар. Совхозтуң дирекциязы, комсомол, профэвилел комитеттери фермaның ажылчыннарының берге, чымыштыг ажылын үнелеп, социалистиг чарыштың тиилекчилерин илередип, акша-биле болгаш өртектиг бараaннар-биле шаңнап, мактап турары фермaның планнарын ажыр күүседип алырынга идигни берип турар.

Бис кожавыста «Оймак» фермазы-биле чарыштыг бис. Чарыштың түңнелин квартал санында түңнеп, чаңгыс черге чыглып алгаш, чедер-четпезивисти айтыржып, чагыг-сүмени солчуп, тиилекчилерни илередири бисте чаңчыл апарган. Боттарының ажылы дээш кезээде могаг-шылаг билбес, сагыш аарып чоруур, ажылынга бүгү-ле сеткили-биле бердинген кижилер коллективте хөй. Хөй чылда, чаңгыс ол-ла ажылында ажылдап чоруур, арга-дуржулгазы улуг, боттарының херээниң мастерлери бистиң аравыста база бар. Оларга бир-ле дугаарында Ольга Санаажык хамааржыр. Ол фермада партбөлүк удуртукчузу, эш-хуу судунуң кежигүнү. Ольга Ховалыговна 19 инээнден хүнде-ле 220 литр сүттү саап ап турар. Ол ышкаш арга-дуржулгазы улуг, хөй чылда саанчылап келген аныяк коммунист Светлана Натпит-оол бодунуң 19 инектеринден хүнде 230 литр сүттү саггаш дужаап турар. Ол фермада эш-хуу судунуң даргазы хүлээлгезин база ак сеткилдиг күүседип турар.

Фермада корум-чурум үрээр, арага-дарыже сундугар, ажыл-шагы үзер чоруктар узуткаттынган. Ажылдан ийи-чаңгыс озалдай бээр кижилерни ол-ла дораан коллективтиң мурнунга тургузуп, кемчээн ап турар. Моон түңнелинде ажылдан чылдагаан чокка озалдаар чоруктар шуут читкен. Кижи бүрүзүнүң ажылынга ээ-харысалгазы улгаткан.

А.-Х. КЕНДЕН.

АРАГА ИШПЕС ЧОРУК — АМЫДЫРАЛДЫҢ НЕГЕЛДЕЗИ

ХЕМЧЕГЛЕРНИ АП ТУРАР

«Арагалаашкынны болгаш алкоголизмни узуткаар талазы-биле демиселди күштелдирер дугайында» доктаалды амыдыралга боттандырар хемчеглерни Өвүр районнуң девискээринде ниитизи-биле бо чылдың эрткен үезинде багай эвес чорудуп келген.

СЭКП райкомунуң херээженнер ортузунга ажыл чорудар килдизи, арага ишпес чоруктуң районда эки тура ниитилели, профилактика чөвүлели бир демниг ажылдап, арагалаашкынга удур эвээш эвес хемчеглерни ап чоруткан. Күш-ажылчы коллективтерде, албан черлеринде, организацияларда, арагалаар, ажыл шагы үзер чорук эвээжээн.

Арагалаашкынга удур демиселди чоннуң чурттап турар чериниң айы-биле база күш-ажылчы коллективтер дамчыштыр чорудуп турары ажыктыг. Бо үениң дургузунда район девискээриниң 23 микрорайонунга база 73 күш-ажылчы коллективтерге чоннуң чыыштарын кылып, арагалаашкынга удур профилактика ажылын чорудуп, чамдык чурум үрээшкиннерни сайгарып көрген. Арагалаашкынга удур демисел чорударынга улусчу дружинниктер база эвээш эвес ажылды кылган. Олар чүгле эзирик кестүп келген кижилер тударынга өйлешпейн, ниити чуртталга байдалы чогумчалыг эвес азы шала караланчыг өг-бүлелерге кирип, эзиртир суксун кылырынга сундулуг кижилер-биле тускайлаң ажылды чорудуп турар.

Арагалаашкынга удур партия, чазактың доктаал-саавырын чон ээзи-биле деткип, арагалаашкынның социал каржы үлгедиг деп көрген.

Ындыг турбуже бистиң аравыста чамдык коммунист безин эштериниң арагалап чарлыр хөңнү чок, арагалап турар кижилерни чажырар, камгалаар хөөннүг болуп турары амгы үениң негелдезинге шуут дүүшпес. Чижээ, коммунистер М. Анай-оол, С. Моңгуш, С. Ондар, Л. Бады-Хөө олар арагалап тургаш, партия талазы-биле шыңгыы хемчег алзып, ажылындан хостатканнар. Хурал-суглаага индир кырындан арагалаашкынга удур бедик сөстер чугаалап, херек кырында боттары арагалаарын уламчылап турар удуртукчу ажылдакчыларның чижээн база чугаалап болур. Районнуң септелге-тудуг участогунуң начальниги Н. Хайлып-оол болунуң тудугжуларындан бөлүк арагачыларны чажырып, оларга болчуп турган таварылга бар.

Солчур суурда садыгжы И. Моңгуш арага садарының чурумун үреп турганы дээш 50 рубльге торгаткан. База ындыг чурумну үрээни дээш Чаа-Суурдан садыгжы О. Моңгуш. Торгалыгдан Т. Ойдуп ажылындан үндүрткеннер. Районнуң хереглекчилер ниитилелиниң чолаачызы М. Сат сөөртүп чораан арагазын бөлүнүү дег аажылап, 9 хааржак араганы аңаа-ла орукка таварышкан улуска салыпказы илерээн, ынчангаш оон херээн истелге органнарынче шилчиткен.

Чаш уруглуг, 18 харлыг аныяк не А. Моңгуш, кайда-даа ажылдавайн турар С. Ондар, С. Донгак, районда товаровед Е. Тумат боттарының төлеп чок чоруун көргүзүп, эзириктер сергедир черге «аалдап» келир чаңчыл тыпканнар. Ол хамаан чок культура ажылдакчыларының арасындан безин арагага сундулуглар бар болуп турар. Ч. Саая, А. Моңгуш, В. Лаа оларны аңаа хамаарыштырып болур.

Чоннуң дыштанылгазын солун ажыктыг эрттирериниң хемчеглери алдынып турар. Культура-массалыг ажылдарны район төвүнде болгаш районнуң суурларында-даа организастап турары сөөлгү үеде черле шору экижээн. А чамдык чуртталга байдалы чогумчалыг эвес азы арагадан адырлыр хөңнү чок үстүнде адаанывыс ышкаш кижилер өскелериниң күш үндүрүп турган организастап чоруткан оюн-тоглаа, маргылдаа, конкурс, ужуражылгалар дээн ышкаш хемчеглеринге чалаарга-даа, албадаарга-даа келбес болгулаар.

Арагалаашкынга удур демисел доктаамал болур болгаш моон-даа соңгаар улам күштелир ужурлуг. Совет кижилерниң чуртталгазының ниити дүрүмүнге таарышпас амыдыралдың совет хевирин хажыдып турар чорук когу үзүлгүже, арага ишпес чорук амыдыралдың негелдези болгуже чедир ол ажылды кажан, кая-даа соксаш кылбас ужурлуг бис.

К. САГДЫ,
арага ишпес чорук дээш демиселдиң эки тура ниитилелиниң Тыва республика чөвүлелиниң инструктору.

ДИДИМ ШИИТПИРЛЭЭР

Коммунистиг партия болгаш Совет чазак кижилерниң кадыкшылы, оларның чаагай чоруу дээш чугула доктаал-шиитпирни хүлээп ап, амыдыралда боттандырып турар. Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур доктаалды күүседир талазы-биле Барыын-Хемчик районнуң «Барлык» совхозтуң төвүнде арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демисел чорудар комиссия эвээш эвес ажылдарны кылып чоруткан. Ону башкы Валентина Седиповна Шурук удуртуп, эрткен чылын эки ажылдаан. Доктаал күштүг боор эгелээн хүнден бээр чыл төнчүзүнге чедир, чүс сес кижиге хемчег онаап, ниитизи-биле оларны 1510 рубльге штрафтаан. А 1986 чылдың баштайгы дөрт айларында дөртен беш кижини хемчег ап, оларны 950 рубльге торгаан. Бо аразында совхоз девискээринге алды куда болган. Клубка тускай программалыг кылдыр организастаан кудалар, мурнуку чылдарынынга көөрге, ёзулуг үлегерлиг болган. Ол хамаан чок кижи хөөржүткен черлерге безин, мурнукузу дег аас-дыл үндүрүп, ужуп-туруп турар чүве чок болган.

Хулиган чоруктар үүлгедир, эзирик чоруур кижилер-даа көзүлбестээн, магалыг амыр тайбың болган. «Нам, чазак магалыг-ла доктаал-саавыр үндүрүп каан-дыр» — дижип кырганнар сеткил ханып хөөрежип орар.

Ынчалза-даа бо доктаалдың күүселдези сөөлгү үеде арай суларап турар апарган. Магазиннерде арага чок-даа болза, эзирик кижилер, ылаңгыя чайгы үеде көскүлең апарган. Брага кылып, хойтпак хайындырып турарлары оң. Ындыгларны ийи-чаңгыс кижи тудуп аар арга чок. Олар дооза тудуш харылзаалыг болганда, кайы бирээзинден айтырган ажыы чок, чажыржыр.

Чоокта чүве. Кызыл-Мажалыктың «Сельхозтехника» чоогунда кудумчуга ийи кижи ужуп калган чытканын көрген мен. Араганы тускайлаан магазиннерге садар деп доктаадып каан турда-ла, июнь эгезинде бир хүн Кызыл-Мажалыкта ногаа садыынга арага садып турган. Райпо баштаар чери ону та канчаар көрүп турар чүве, райкүүском та чүнү көрүп орган. Мындыг таварылгаларны арагалаарынга дузалажып, ону деткип турар чорук деп билир апаар.

Арагалаар чорук-биле демиселди күштелдирбишаан, брага, хойтпак хайындырар чоруктарга удур шыңгыы демисежип, райкүүском, кожээ Советтер удаа-дараа рейдилерни кылып, буруулугларны тып илередир херек.

Күш-ажыл кылбайн, амыхуула ажык-кончаа тывар кижилер-биле демисел дугайында чазактың доктаалын сеткил ханып, өөрүп хүлээп алган мен. Черле чөптүг, үезинде үнген чарлык. Аңаа даянып алгаш, көзерлээр чорук-биле эптеш чок демиселди чорудары суд, прокуратура, милиция органнарындан негеттинип турар.

Мөлчүжүп көзерлээри эң хоралыг. Бирээде, хууда ажык-кончаа тывар сорулгалыг. Ийиде, үптекчи, мегечи дээн ышкаш эң багай мөзү-бүдүшке кижилерни чаңчыктырар. Үште, кижилер аразынга өш-өжээн өөскүдер дээш оон-даа өске багай чүүлдерни тывылдырып турар.

Кезек ажылчын, аныяк оолдар хөөрежип орда дыңнаан мен: даг-дүгү арыглаар фабрикада көзерлээр ийи-чаңгыс кижилер боттарынче ажылчыннар элзедип алгаш, хондур ойнап турар. Хөй акша ойнап алган кижи фабрикадан үнмес. Үнер болза, ону эттээр.

Көзер ойнакчылары брага хайындырары-биле дөмей, туттурбайн турар. Оларны тударынга, чогуур хемчег онаарынга, бо багай чаңчылдардан догу-биле адырлырынга база-ла хөйнүң көскү караа, күжү, дидим шиитпирлер херек. Чүгле ажылды шын, угаангыр организастаары чугула.

М. БОЙДУ,
пенсионер.
Барыын-Хемчик район.

АРАГАНЫҢ БАЗА БИР ХОРАЗЫ

Бүгү чуртта ышкаш бистиң республикада арагалаашкын-биле демисел идепкейжээн. Араганың кижиниң кадыкшылынга, аажы-чаңынга, ажылдап ишке хоралыг уржуктарының дугайын солун, сеткүүлдерге сойгалап, буруу шавыышкын-биле көрүп турарывыс чөптүг. Арага ишпес кижиниң ажылчы долу үнелиг, өг-бүлезинде байдалы-даа эки, эп-өөрү хөй, аас-кежиктиг.

Арагалаар чоруктуң база бир хоразы — шээр аарыгларны оон халдадып болуру. Арагалаашкынның уржуундан [illegible]

[illegible] даа ажылдавайн, арага садар магазиннер чанынга эр кижилер-биле ужуражып, таварылга болган кижилер аңаа шилдиг арагазындан кудуп берип турганын ол чугаалаан. Эзириктиң хайы-биле чүнү көрбээн дээр. Ынчаар үе эрттирип турган кижилериниң аттарын безин билбес болган. Сөөлзүредир бис ооң ужуражып турган черлеринден чамдык салдынчак кижилерни тодарадып тыпкан бис. Аарыгның кол чылдагааны арага болган дээрзин олар медереп билбес болгулаары хараадан- [illegible]

Гонорея халдадып алган кижи 5—7 хонукта аарый бергенин билбес. [illegible] Ларисаның компаниязы: он сес хардан өрү эвес назылыг уруглар болгаш оолдар. Олар бо-ла иже бээрлер. Лариса болгаш ооң эштери уруглар шупту таакпылап, ижип турганнар. Мен база чоорту оларга каттыжа бергеним ол. ПТУ-да өөредилгем кошкаан. Ону эки билип албайн чыткаш-ла, ада-ием чөпшээрешпейн турда өгленип алдывыс. Түңнелинде нелээн аарыг бис, арагалаашкынның уржуундан өлүг уруг төрүттүнген. Бистер бот-боттарывыс чугаалашпастаап бис. Коргунчуг халапты кайы хайывыс [illegible]

Л. ОХОТНИКОВА,
республиканың кеш аарыглар диспансериниң кол эмчизи.

ССРЭ—КУР: найырал ниитилелдериниң шугуму-биле

Чоокта чаа Москвага Даштыкы чурттар-биле найыралдың болгаш культура харылзааларының совет ниитилелдер эвилелиниң (НСНЭ) база Совет-кыдат найырал ниитилелиниң (СКНН) болгаш Даштыкы-биле найыралдың кыдат улус ниитилели (ДНКУН) биле Кыдат-совет найырал ниитилелиниң (КСНН) аразында 1986—1987 чылдарда кады ажылдажылганың планынга ат салыышкыны болган. Ийи чурттуң хөй-ниитизиниң харылзааларын улам ыңай калбартырын план көрүп турар.

Совет-кыдат найырал ниитилелиниң Төп баштаар чериниң даргазы академик С. Л. Тихвинский биле Кыдат-совет найырал ниитилелиниң даргазының оралакчызы Ян Шоу чжэн документиге ат салганнар.

Ындыг хевирлиг дугуржулганы үзүктелиишкин соонда 1985 чылда Пекинге чарган. А найырал ниитилелдериниң шугуму-биле харылзажылгалар оон мурнунда-ла көвүдеп эгелээн. 1980 чылдан бээр СКНН бистиң чуртувуска кыдат хөй-ниитиниң төлээлекчилери чоруп турар үеде программаларны организастаарынга дузалажып эгелээн.

Совет-кыдат харылзааларда элээн чогумчалыг ниити өскерилгелерниң байдалында Совет-кыдат найырал ниитилелиниң чорудуп турар ажылы 1983 чылда хөй-ниити организацияларының шугуму-биле делегациялар болгаш турисчи бөлүктерни дорт солчуруп эгелээринге дуза болган. Ындыг делегациялар составынга ДНКУН-нуң мурнундагы даргазы Ван Бинниань, ДНКУН-нуң даргазының оралакчылары Лян Гэн болгаш Ван Фулинь, Хубэй провинциязының чазааның даргазының оралакчызы, ДНКУН-нуң баштаар чериниң кежигүнү Лян Шуфэнь, кедээ ажыл-агый шинчилээр талазы-биле Бүгү-кыдат төптүң президентизи Ду Шуньтэн, КСНН-ның Тяньцзинь хоорайда салбырының даргазы Ли Ляньцин, ол ышкаш аныяктар аразынга ажыл шинчилээр талазы-биле Пекинде ниитилелдиң хүндүлүг даргазы Цзинь Цаянь кирип, биске келгилээн. Совет хөй-ниитиниң делегациялары Кыдатка чораан, оларның аразында НСНЭ-ниң президиумунуң даргазы З. Круглова баштаан делегация база кирип турар, ону КУР-нуң Күрчөвүлелиниң премьериниң оралакчызы Ли Пэн хүлээп алган.

1984 чылда совет-кыдат болгаш кыдат-совет ниитилелдерниң кызыгаар чанында салбырларының харылзаалары катап тургустунган. Кыдатка Приморск болгаш Хабаровск крайларының, Благовещенск хоорайның делегациялары барган, олар КУР-нуң тургустунганындан бээр 35 чыл оюнга тураскааткан хемчеглерге киришкен. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 67 чыл оюн байырлаарынга кыдат аалчылар база келген.

1985 чылда найырал ниитилелдериниң кызыгаар чоогунда салбырларының харылзажылгаларын улам калбарткан.

Ийи чурттуң национал байырлалдары-биле холбаштыр СКНН-ның Казах, Узбек, Кыргыс салбырларының база КУР-нуң Синьцзян-Уйгур КСНН-ның салбырының аразынга делегациялар солушкан.

Делегацияларның бот-боттарынче аян-чоруктары билчиишкиниң база бүзүрежилгениң байдалынга болуп эрткилээн. Аалчылар хүлээп ап турар тала оларның күзелдерин болдунар-ла шаа-биле хандырарын, оларның аян-чоруу үре-түңнелдиг болгаш солун болзун дээш бүгү чүүлдерни кылып турар.

Совет Эвилели биле Кыдат аразынга найырал ниитилелдериниң болгаш өске-даа хөй-ниити организацияларның шугуму-биле харылзаалар чоокку үеде улам-на калбарар.

Леонид ВАСИЛЬЕВ.
(ПМА).

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

НИКАРАГУА РЕВОЛЮЦИЯНЫҢ ЧЕДИГИ ЧЫЛЫ

МАНАГУА. СЭТА-ның корреспондентизи Сергей Горбуновтуң дамчытканы болза: Төп Америкада ол чурттуң төөгүзүнге чаа эгени ажыткан Сандинисчи улусчу революцияның 7 чыл оюн Никарагуаның чону демдеглеп эрттирген. Сандинисчи национал хосталга фронтузунуң удуртулгазы-биле тура халыышкын үндүрген патриоттар Сомосаның хаиныг диктатуразын 1979 чылдың июль 19-та дүжүр октапканнар. Ол диктатура АКШ-тың шериг деткимчезинге даянып алгаш, чуртту америк монополияларның үптеп алыышкынынга берипкен турган.

Революстуг чазак чуртту аш болгаш түреңги чоруктан адырып шыдаар, кижини кижи дарлаар чоруктан хостап, чаа ниитилелди тургузуп алырынга үндезинин салып алыр аргалыг социал-экономиктиг өскерлиишкиннерниң угланыышкынын холга алган. Чер айтырыы экономиктиг политиканың үндезинин болу берген. Революция соонда 100 муң хире тараачыннар хууда черлиг апарганнар.

Никарагуа чазак делегей аренасында кымга-даа каттышпазының болгаш боттарының национал хосталгазы дээш демисежип турар улустар-биле эп-сеткил каттыштырылгазының политиказын чорудуп турар. Никарагуаның Совет Эвилели, социалистиг өске-даа чурттар-биле найыралының болгаш кады ажылдажылгазының харылзаалары быжыга берген. Социал шынныг чоруктуң ниитилелин тургузарынче угланган Никарагуаның кымга-даа хамаарышпас угланыышкыны, ооң чүткүлү АКШ-тың удуртукчу бөлүктериниң килеңин болгаш көөр хөңнү чок чоруун болдуруп турар.

Никарагуа революцияның 7 чыл оюн «Тайбың дээш демисел үргүлчүлеп тур!» деп лозуңнуң адаа-биле демдеглеп эрттирген.

ЧУРТТАРДАН МЕДЭЭЛЕР

ДЕЛГЕЛГЕ АЖЫТТЫНГАН

ПРАГА. Шагда фашист хоругдал лагери турган чериниң орнунда Терезиниң национал тураскаалын кылып каан. Аңында «СЭКП-ның тайбынга ынак дениичи политиказы» деп делгелге ажыттынган. Ооң экспонаттары — документилер, фото-чуруктар, улустар аразынга тайбың харылзаа, 30 чылдарның ийиги чартыында фашист халдаашкынга удур коллективтиг айыыл чок чорук, гитлержи эжелелден Европаның чоннарын хостаары дээш туржуп турган бирги социалистиг күрүнениң дугайында чугаалап турар. Чаа делегей дайынының айыылын болдурбазынче угланган амгы үеде Совет Эвилелиниң тайбың саналдарынга тускай кезикти делгелгеде киирген.

КЫЙГЫРЫГЛАРЛЫГ УТКУП АЛГАН

НЬЮ-ЙОРК. Нью-Гэмпшир штатта улуг эвес Плимут хоорай ССРЭ-ден, Чехословакиядан, Канададан болгаш АКШ-тан келген чадаг-тергелиг чоруп турар тайбың талалакчыларының таварып эрткени алдыгы америк хоорай болган. Чадаг-тергечилер июнь 22-де Киевтен үнгеннер. Оларны уткуп, ол хоорайның беш муң чурттакчызы кудумчуларга үнүп келген. «Тайбыңның талалакчылары, кирип моорлаңар!» деп бижиктерлиг плакаттарны аскылаан. Дөрт күрүнениң национал туктары-биле кады аскылаан ол плакаттарда дөрт дыл кырынга бижээн кыйгырыглар кайы ырактан-на көстүп турар.

Хоорайның кол шөлүнге митинг болган. «Боо-чепсектиндере бүдүрерин соксадыр!», «Космосту тайбың сорулгаларга ажыглаар!», «XXI векче ядролуг боо-чепсек чок кирер!» деп бижиктерлиг чадаг-тергечилерниң кол-кол кыйгырыгларын орус, чех, француз, [illegible] дылдар кырынга чугаалап, оларның тайбың дугайында инициативазын деткип турарын хоорайның эрге-чагыргазының болгаш хөй-ниитизиниң төлээлекчилери [illegible] илергейлээннер.

ДУЗАЛАМЧЫНЫ АЛЫР БОЛГАН

ВАШИНГТОН. Пакистанның премьер-министри Джунеджонуң АКШ-че аян-чоруунуң кол кезээ доозулган. Ол Вашингтондан үнгеш, чуртту кезип чорупкан. Президент Рейган, күрүне секретары Шульц, камгалал министри Уайнбергер-биле ооң чугаалажыышкыннары АКШ биле Пакистанның аразында шериг-политиктиг харылзаалар, Афганистанга удур чарлаттынмаан дайынга Пакистанның ролюнуң дугайында болган. Пакистанның девискээринде бузуй берген душман дээрбечилерге чаа боо-чепсекти болгаш чүс-чүс миллион долларны берип турарының түңнелинде Исламабад Вашингтоннуң дорт айтыышкыны-биле пакистан-афган кызыгаарда байдалды чидиглендиргенин биле тура-ла, камгалал министри Уайнбергер [illegible] айтырыгны [illegible] вары» [illegible] чурумнуң [illegible] мактаан. Афганистанга удур чарлаттынмаан [illegible] Исламабадтың [illegible] ролюнга солчулга кылдыр Джунеджо шериг болгаш экономиктиг немелде дузазы көргүзерин чедип алган. 1987 чылдың октябрьдан эгелеп, алды чыл дургузунда, 4 миллиард долларны аңаа бээрин аазаан. База ол ышкаш чаа америк технологияны Пакистанга чорудуп бээр дугайында дугуржулгага ат салган.

ШЫҢГЫЫЗЫ-БИЛЕ ШҮГҮМЧҮЛЭЭН

БОНН. ГСДП-ның даргазының оралакчызы, Соңгу Рейн-Вестфалия чериниң премьер-министри, келир чылын ГФР-ниң парламентизинге болур деп турар соңгулдаларга Германияның социал-демократтыг партиязының мурнундан канцлерниң эргезин дужаалынга кандидат Йоханнес Рау АКШ-ка ядролуг чепсектиң ээлчеглиг шенелдезин чорутканын шыңгыызы-биле шүгүмчүлээн. Бүгү-ле ядролуг частыышкыннарны соксадыры дээш Совет Эвилелиниң чаңгыс талалыг байдалга мораторийни киргенинге болгаш ону чайгылыш чок сагып турарынга удурланыштыр база ол ышкаш ядролуг чепсекти шенээрин хоруурун контрольдаар талазы-биле ССРЭ-ниң саналдары турбуже АКШ-тың ээлчеглиг ядролуг шенелдени кылганы ону аажок дүвүреткенин радиога берген интервьюзунга ол медеглээн.

ШЕРИГ БЕЛЕТКЕЛДЕРИН СОЙГАЛЛАНЫ

МАНАГУА. Никарагуаже дорт боо-чепсектиг халдаашкынга АКШ-тың белеткелдериниң күштелген турарын Сандинисчи улусчу армияның шериг хайгыылының начальниги Рикардо Уилок бодунуң чугаазынга сойгалаан. Рейганның администрациязы Төп Америкада болгаш Панама каналының зоназында никарагуа улуска удур калбак масштабтың халдаашкын дугайында дужаалды кандыг-даа үе ап болур 15,5 муң хире америк солдатты тудуп турарын ол Манагуага болган парлалга конференциязынга дыңнаткан. Никарагуаның эриктеринден шоолуг-ла ырак эвесте составында ракеталыг фрегат болгаш корабль кирип турар АКШ-тың шериг-далай флотилиязы ыңай-бээр чоруп турар. Оларны республикага удур радиоэлектронуг шпион ажылы чорудар тускай техника-биле дерзээн.

ПЛАННЫ ТУРГУСКАН

МАПУТУ. Мозамбик пионерлер организациязының национал чөвүлел хуралы аңаа ажылын дооскан. Ооң киржикчилери чуртка пионер эге организацияларын тургузар талазы-биле кылып чоруткан ажылдарның түңнелин үндүрген болгаш делегейниң тайбың чылынга холбаштыр организацияның чорудар ажылдарының планын чогаадып тургускан. Мозамбиктиң пионер организациязының бир чыл оон демдеглел эрттирер талазы-биле ажылдарының планнарын тургускан. Ол [illegible] бо чылдың төнчүзүнде боор эртер.

(СЭТА).

ТЕРРОРИСТЕРНИ БЕЛЕТКЕП ТУРАР

ДЕЛИ. Индияның Джамму, Кашмир, Пенджаб, Раджастхан штаттарының эрге-чагыргалары Пакистан-биле кызыгаарны камгалаарын күштелдирер сорулга-биле шалыпкын хемчеглерни ап турар. Сөөлгү үеде Пакистанның тускай албан черлери сикх экстремистерниң күжү-биле дерзиин өлүрүкчү чорукту доктаамал күштелдирип турар апаарга ындыг хемчеглерни ап эгелээн. Амгы үеде чурттуң аңгы-аңгы районнарында 2 муң чыгам сикх террористер пакистан инструкторларының удуртулгазы-биле шериг белеткелин эртип турары Индияның айыыл чок чорук органнарынга билдине берген.

(СЭТА)

САЛЬВАДОР: ёзу-чурумнуң хоойлу-дүрүмүн барымдаалавас чорук дээш бичии-ле сезингенде кезедир хемчеглер, тудуп хоругдаашкыннар, суд болгаш истелге чокка үр үеде кара-бажыңнаашкын, хоругдатканнарны дерзиизи-биле эриндээр, чагыртпааннарны өлүрер чорук Сальвадорда хүн бүрүнүң херек кырында үүлгедиглери апарган. Хосе Наполеон Дуартениң Америкаже тырттылар чазаа кандыг-даа хамааты бөдүүн эргелерни хүндүлээринден ойталап, ында тергиидээн ужур-дүрүм чок чорукка таарзынмаан кандыг-даа илерээшкинни узуткаарын оралдажып турар. Чурттуң депшилгелиг организацияларының медээлерин ёзугаар алырга, «өлүм эскадроннары» хевирниң фашист хөөннүг кылдыр дараан шериг хептерлиг шаажылакчыларның болгаш өлүрүкчүлерниң холундан 50 муң хире сальвадоржулар өлген. Кандыг-даа буруу чок муң-муң кижилерни кара-бажыңнарже кирр октаан ийикпе, азы «ис чок читкен» деп чарлаан.

Ынчалза-даа ол төп америк күрүнеде Дуартениң ёзу-чурумунга удур хөделиишкиннерниң күчүлүг чалгыын кандыг-даа кезедир хемчеглер доктаадып шыдавастар. Америкаже тырттылар ёзу-чурумга удурланып, чуртка эрткен ажыл соксадыышкынынга 17 муң ажыг сальвадор ажылчы чоннар киришкен. Профэвилелдери, студентилер болгаш хөй-ниити организацияларын ханныг ёзу-чурумнуң истеп сүрген кампаниязын олар килеңниг-биле буруу шаптаннар. Манифестацияның киржикчилери демократтыг чаартылгаларны доп-дораан чорударын негээннер.

ЧУРУКТА: Сальвадорнуң чонун кым-даа кезедип шыдавас.

ЭКИ БАЙДАЛДЫ ТУРГУСКАН

СОФИЯ. Цехтерге күш-ажылдың байдалын экижидер, профессионал аарыгларның болгаш бүдүрүлгеге кемдеп-кергээр чоруктуң санын кызырар коллективтиң ниити ажылдаар шинээн бедидер сорулганы Болгарияның Шуменский округунуң бүдүрүлгелеринде тургустунган эмчи-инженер бригадалары шиитпирлеп турар. Ооң ажылынга ниитилел-политиктиг болгаш массалыг организацияларның төлээлекчилери, эмчилер, инженерлер киржип турарлар. Шак ындыг инициативаның тывылган чери — автомобиль бүдүрер «Мадара» комбинатта бир бригада ол талазы-биле улуг ажылды кылып чоруткан. Ажылчыннарның ажылдаарынга, дыштанырынга бүгү-ле таарымчалыг, эки байдалдар цех бүрүзүнде тургустунган.

(СЭТА).

ФРАНЦИЯДА БАЙДАЛ

Францияның политиктиг амыдыралынга аңаа эвес болуушкун болган. Республиканың президентизи Ф. Миттеран болуп көрбээн шиитпирни хүлээп алган — денационализация дугайында (күрүнениң кылдыр мурнунда национализастаан бүдүрүлгелерни капиталистерниң хуу өнчүзү кылдыр оларга дедир эгидип бээрин денационализация дээр — ред.) хоойлу төлевилелиңге ат салырындан ойталаан. Барыын үзелдиг партиялар чазааның ажылдап кылганы ордонанс (хоойлу төлевилелин Францияда ынчаар адап турар) ынчангаш күштүг болуп шыдавас.

Барыын үзелдиг партияларның чазаа 1986 чылдың мартта эрге-чагыргага киирген, ынчаарга хоойлу төлевилелиңге ат салырындан Ф. Миттерандың ойталааны — Социалистиг партияны төлээлээн президентиниң барыын үзелдиг чазак-биле эң баштайгы шыңгыы үскүлежиишкини-дир. Чурттуң президентизи кижи национал хамаарышпас чоруктуң магадылалы болганда, Францияның бүрүн эргезин хандырарынга эргежок чугула национал байлак даштыкының контролюнуң адаанга кирер кылдыр саттынган турарын болдурбас ужурлуг мен деп, ТФ-1 программага берген интервьюзунга күрүне баштыңы медеглээн.

«Матра», «Рон-Пуленк», «Сен-Гобен», Томсон», «Элф-Акитен» ышкаш, ындыг улуг алды үлетпүр компанияларын, а оон-биле чергелештир банктарны болгаш страхование компанияларын 1991 чылга чедир үениң дургузунда капиталистерниң хуу өнчүзү кылдыр оларга дамчыдып бээрин барыын үзелдиг чазактың ажылдап кылырын ордонанста айыткан турган. Ол компаниялар француз индустрияның үндезини болуп турар. Оларның өртээ 200-ден 400 миллиард франк акша чедип турар. Хоойлу төлевилелиңге ат салырындан президент ойталаан сөөлүнде ук төлевилелди Францияның парламентизинге чугаалажып көөр кылдыр дамчыдып берген, ынчаарга барыын үзелдиг партиялардан депутаттар парламентиде хөй нуруузу болуп турарын демдеглээр херек. Барыын үзелдиг депутаттар президентиниң туружун барымдаалавайн, хоойлу төлевилелин күштүг кылдыр бадылап магат чок.

Хөй-ниитиниң санал-оналын айтырып көргенин ёзугаар алырга, национал байлакты капиталистерниң хуу өнчүзү кылдыр садарынга французтарның хөй нуруузу удурланып турар. Чурттуң экономиктиг эрге-ажыктарынга денационализация дүүшпес болгаш ол чүгле каш-ла саныг бөлүк хөреңгитеннерге ажыктыг болур деп, «Монд» солун бижээн. Французтарның хөй нуруузунуң күзелин эрге-чагыргалар херекке албайн, француз экономиканың хөгжүлдезинге когаралдыг кылдыр байлар бөлүүнүң эрге-ажыын хандырарын бар-ла шаа-биле оралдажып турардыр деп, тайылбырлакчылар демдеглээн. Барыын үзелдиг партияларның чазаа фогум кымның эрге-ажыын камгалап турарын оларның чазааның бо хөделиишкини херечилеп турар.

Францияның Коммунистиг партиязының чиңгине секретары Ж. Марше медеглел кылган болгаш хуу капиталдың холунга күрүне бүдүрүлгелерин дамчыдып бээриниң планнарынга Француз компартия шиитпирлиг удурланып турар деп чугаалаан. Күрүне секторунуң компанияларын болгаш фирмаларын денационализастаар чорук ажылчы чоннарны массалыы-биле ажылдан үндүреринге болгаш бүдүрүлгени кызырарынга чедирер апаар деп, француз коммунистерниң удуртукчузу демдеглээн. Денационализация дээрге, чурттуң келир үезинге кедергей аар уржуктарлыг болур болгаш Францияның национал эрге-ажыктарынга удур болуп турар.

Денационализацияның планнарын боттандырарын барыын үзелдиг партияларның чазаа чедип алыр-даа болза, хоойлужудулга эрге-чагыргазының ээди төлээлекчизиниң — президентиниң болгаш чазактың арасында амгы чидиг чөрүлдээ денационализацияның планнары шыңгыы удурланыышкынга таварышканын, а Францияда политиктиг байдал улам-на нарын болу бергенин херечилеп турар.

В. МАЛЫШЕВ.
(СЭТА).

ЧА, СОГУН

Чээним оол мени көрген санында-ла,
Даай меңээ согун, чадан чазап бер дээр.
Тайга черниң аңын-меңин часпас адар
Сен дег ындыг адыгжы-даа болгай-ла мен.
Согуну чоп ыравас-даа кандаай чүвел?
Чоогунда кушка безин дегбезил деп,
Ээй тырткаш, шири-биле кирижеп каан
Ээтпек чазын меңээ эккеп көргүстү-даа.
Куштар дээрге бойдус төлү, аңаа дегбе,
Кудун чайып дүвүретпе, чээним оолак,
Харын-даа-ла бажыныңның кырын орта
Хааржак кылгаш аңаа чемден каап бер дидим.
Дилээнерин күүседийн деп чээним аазаан,
Дириг куштар амызындан чарып болбас.
Соонда сеңээ маргылдаага кара адар
Согун, чадан садып бээрин бүзүреттим.

М. АРТАА.

ЧАГЫТАЙ

Аяс дээр дег кылаң,
Агып чиде бербес,
Балык-байлаң турлаа
Байлак, чараш Чагытай.
Чагытай, Чагытай,
Чараш хөл—Чагытай.
Хөөлбек-суунга эштип,
Хөлбең шыкка чаржып,
Хүннээрекке дадыгып,
Хүнзедир-ле ойнаар бис.
Чагытай, Чагытай,
Чараш хөл—Чагытай.

Б. САТ.

МАКТАЛ АЛБАС

Эртенниң-не садик баарын
Эки билир хиреде-ле,
Хелерленип ынавайн баар
Херге тевер Херел эдеп.

Садикче чоруптарда,
Садыызынга шаңнал негээр.
Херел ышкаш делир боорга,
Кежээ-дир деп мактал албас.

Шоома ДАРЖАЙ.

БИЧИИ УРУГЛАР ЧУГААЗЫ

Үш харлыг Света авазындан айтырган:
— Удуурда өрээлли хаап аар бис бе?
— Ийе.
— Солунуп, а дүш меңээ канчап чедип келирил?

• • •

Дөрт харлыг Кирилл угбазынга бажыңны ажыр шураптар мен деп чугаалаан. Шурап көрем деп дилээрге, бичии шурагылааш: — Ам бажың кылзын дээн...

• • •

Үш харлыг Сережа:
— Каҗан караңгы читпээнде удувас мен.

• • •

Инденлерлиг кино көрүп оргаш, бичии Саша ачазындан дилээн:
— Меңээ аъттан соонда садып бээр сен аа. Мен аңаа олурупкаш аңнарлып каар мен.

• • •

Женя кымыскаяк өөнче айыткаш, ачазынга чугаалаан: Эң улуу директору боор.

• • •

Беш харлыг Витя:
— Инкубатор дээрге токтуг чуурга бе?

Ч. ОНДАР.

КЫРГАН-АВАМ

• Чечен чугаа •

Миннип келиримге-ле, кырган-авамның бажы дөңгүр кижи оң. Өле дүктер, часкы көк дег, бажынга узадыр өзүп келирге, «изиг чүве-дир» дээш, авамга оозун шокарартыр кыргыдып аар. Ол — авамның иези. «Аъттыг Ишкин ажып, дуңмаларынга чааскаан четкеш келирин бодаарга, ам-даа адак-бышкаа чиик, назыны узун-на кырган аа. Бо кижи ол хире назыдай берзе, кайыын уттунар» деп, аалга келген улус кырган-авамны магадап чугаалажыр.

Мен чаңгыс болурумга ындыг ийикпе, кырган-авам меңээ-ле хөлчок. Кожавыс аалдарның уруглары-биле бакташыпкан болзумза, шымдай-ла кырган-авамга хоптаар мен:

— Кырган-авай, аңаа турумда ол оол мени дырбактапты.

— Уруг-дарыын шог-бак кылдыр өөредир боларын — дээш кызыл-агс кырган-авам шала палыадыр чугаалангаш, ол өгге албан чарбып чедер. Күш чедип, шала дыынмааным уругларны кырган-авамга тын тынмайн сөглеп чедер мен.

Ожук дег, үш өрген бажында салып каан калбак даш кыжын, чайын-даа өөвүс эжиинден ыравас.

— Бурган сагыызынга дегбес чоор, ырадыр ойнаңар — дээш, чамдыкта кожа аалдарның уруглары-биле келиримге, кырган-авам бисти ынаар чагдатпас.

Хээлиг баштыг тос карактыг чашкыышты, сыгыртаада аржааны, хууңчукка сүттүг кырган-авам эргин кырында ханага албан азып алган олурар.

Маны-Чүректиң бажы —Таскыл тайгазының артындан кызаңнаашкынныг кара булут дииргелип, көк дээрни хөме дуглап кел чорда, кырган-авам ол херекселдерин алгаш, өгден үнүптер.

— Довураа-биле тоттурган, малгажы-биле байыткан бай тандым, үстүү ораным. Кудай дээриниң кадыын чымчат, артсын ашканнарның артынчак-дергизин чиигет, хайыракан. Долу-чаъстан тараа-быдаа өршээ — деп, кырган-авам келген чаъсты-даа херексевес, хүрен шыва тонунуң соңгу эдээн калбак бөргүнүң кырынче кедире шугланыпкан, дээскиндир сүлүн чажып, чалбарып-ла турар.

Кызаңнаашкын кара булутту хээлдир чара шапканзыг шыйлаш-кызаш дээш, чыжырт кыныр. Кижи безин сырбаш дээр, а кырган-авам өгже далашпас, көк-шылба апарган, чалынган чүве дег чугааланыр.

— Өршээ-өршээ, кадыг-дошкунуң, хайыракан. Өл ыяштан чайла, өргүн чоңдан өршээ. Ой, уруглар, чес-холанар ырадыңар, кыланнааш демир көргүспенер, үстүү оран хыйланып тур.

Авам ооң аайы-биле демир калгактарын, хола хөнөэн чажыра каггаш, чүү-хөө-биле шуглай октап каар. Кырган-авам аржаанын төндүр чашкаш, сүтке дүшкен күске дег, чылбыгыр өл апарган кирип келир.

— Ачай, кырган-авам ол кымга чүве чугаалап, сүт чажып турары ол?

— Кырган кижи черле ындыг чоор, оглум. Ону чоор сен.

Алдыы ваалдарда бир-ле өгнүң оду чайыннадыр хып кежээлээн. Ында бир дүвүрээзин болган хире. Инек саапкан сөөлүнде, авам, ачам база ынаар чоруткан. Ынаар ыракта, чер дүвүнде дег, диңмирээшкин көскенген. Кедээр чоогада дүңгүр эде берген. Сырын келирге, сериге ол-бо шапкылангаш, ол дүңгүрнүң дагжап турганын хой кадарып чорааш, эштерим оолдар-биле көрген мен. Ону тоовайн, быштак чип алгаш, удуп чыдыпкан мен.

— Ой, өршээзин, бо Койгун-Хам чоп кодан-чурт эргий берди — дээш, кырган-авам ынаар бир-ле билдинмес сөстер химиренген.

Эртен оттуп келиримге, авам, ачам чедип келген болган. Кырган-авам чугаалааң олур:

— Өршээзинде, уругларым, бо дүне Койгун-Хам аал коданын эргип хоймадыве. Дуңмазын алыр дээш аажылап турганы ол-дур але. Койгун-Хамның одун кыпсырга, дуңмам сугга бардым дээн дивежикпе. Ол ёразы-биле дуңмазын алганы ол ыйнаан. Черле часкаар чайдан бээр дүнениңне Койгун-Хамның серизинде дүңгүрү эде бээр апарбажык бе.

— Ачай — деп, кезек кырган-авамның чугаазын дыңнап чыткаш кайгадым.

— Оог, оглум.

— Мен ол дүңгүрнүң эде бээрин көрген мен.

— Ой, өршээ, уруг-дарыг холу-буду када бербейн-не — дээш кырган-авам отка-көске дүшкү дег чаңчаны-ла берген. — Бужар буктуг кулугурларның бугу уруг-дарыг апаарыйн-на.

Кырган-авам аржаанын алгаш, мени чуп-чуп чугаалады:

— Ам ынаар барбайн көр оглум. Аза деп чүве алгаш баар.

— Ачай — дээш, ачамның кулаанга сымырандым: — Аза алгаш баар бе?!

— Чок, оглум. Аза чок чоор — деп, ачам кулаамга изигизиг сымыранды.

Ол чайын кырган-авам Алдыы-Ишкин ашкан. Авам, ачам артынчак-савалыг база ынаар чораан. Оон авам аажок ыглап келген.

— Чоп ыглап келдиң, авай?

— Хөрээм көвүдээш, оглум.

— Ачай, кырган-авам чоп келбеди?

— Кырган-авай ырак черден «кызыл-дустап» эккээр дээш чоруткан-дыр.

— Кужур кырган-авам канчап дустап эккээр ирги але, ачай?

Ачам кырган-авамның саң салыр калбак дажын ап каапкаш, өргениерин турүп каапкан.

— Ачай, кырган-авам чоп саң салыр кижил?

— Бурун шагның кижизи черле ындыг чоор, оглум.

— А сен чоп саң салбас сен, ачай?

— Амгы шагның кижизинге оон херээ чок чоор.

— А сен амгы шагның кижизи сен бе?

— Амгы шагның кижизи-дир мен, оглум.

— Амгы шагның хектүүн але. А мен?

— А сен дээрге чаагай келир үениң кижизи-дир сен, оглум.

О. КАҢ ООЛ.

БӨМБҮК

Эге класстың оолдары долгандыр тургулап алган, кызыл көк алалыг бөмбүк-биле кедүржүп ойнап турганнар. Чывай-оол эштериниң аразынга турупкан. Бөмбүктү оол каш-даа оскунган соонда, ыыт чок чоруткаш, бичии калаг тып алгаш кылаштап келген. Оюнга чардыккан оолдардан ону кым-даа эскербээн.

Чывай-оол эргин туружунга туруп алган. Бичии болганда ала бөмбүк Чывай-оолче дүндүүштели аарак ужуп орган. Ол калагны өрү кылдыр дозупкан. Чараш бөмбүк бөлбереш дээш калагга хонупкан. Ала мячик Чывай-оолдуң оң чудуруунда чыпшына берген. Ыттаар кижи чок. Калагы берген бөмбүктү черже октапкаш. Чывай-оол маңнап ыңай болган.

Шыырак кашпагай Шораан ооң сыр соондан четкеш, чигкезинден тудуп алган.

— Ам дораан чангаш, оон садыгже халып баргаш кээйн. Коньки саттырып аар деп турган мен. Ол акша-биле мячик садып эккээйн — деп, Чывай-оол эгиштеп, долганып келген оолдарже чалынганзыг көрген.

Шораан ческинген дег, Чывай-оолду салыпкан. Кандай маңнап бар чыткан узун буттарыг оолдуң соондан ол эжеш карактар чамдыктары килең, өскелери бүзүрел-биле көрүп турган. Опчок оол багай чүве кылганын болу-ла билип каан боор.

А. ШАГЖЫ.

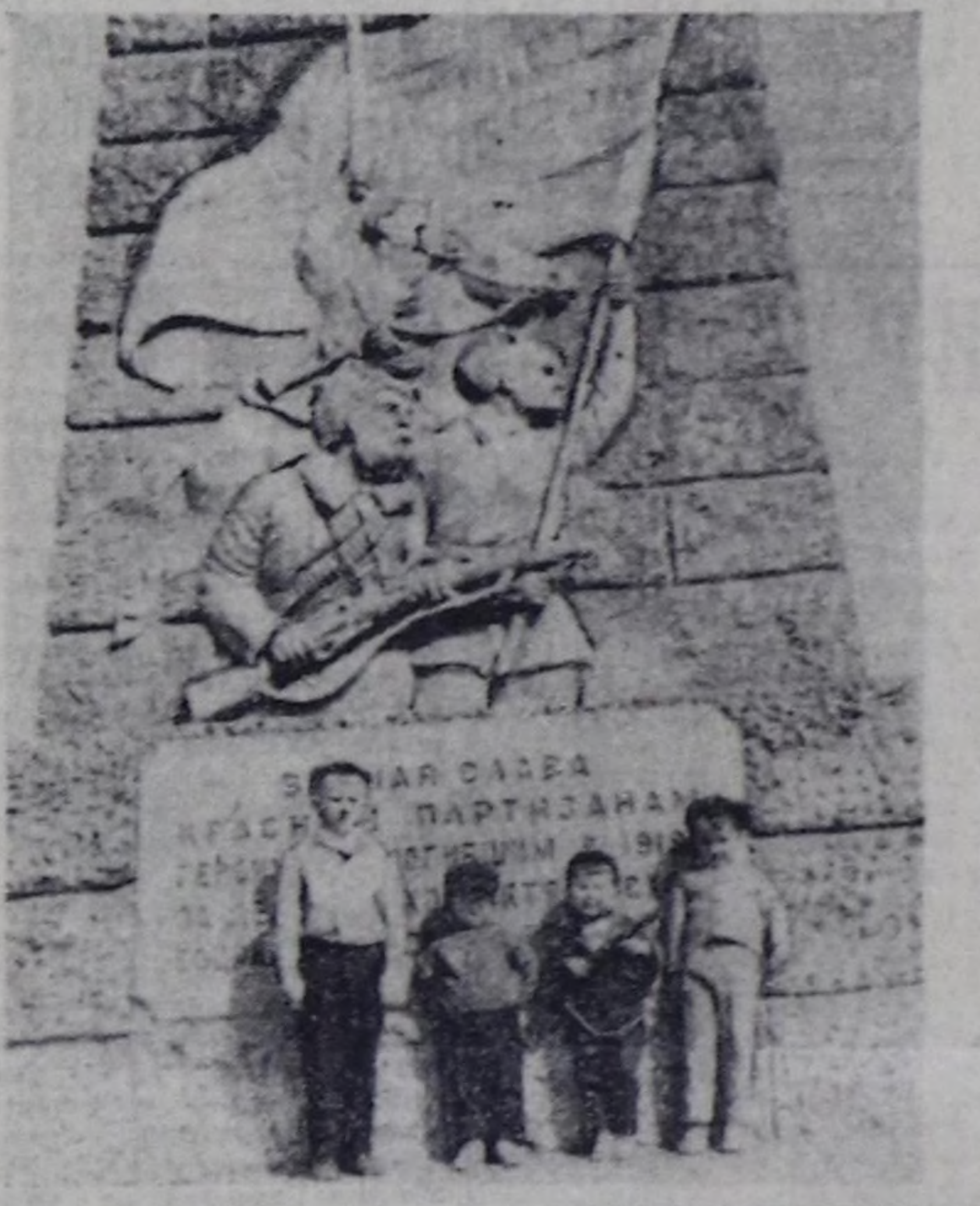

КЫМНАР СИЛЕР, ООЛДАР?

Тываның Кызыл хоорайның тураскаалдыг черлери, бо кайгамчык булуңнуң улуг-даа, бичии-даа кижилери сеткилимге чоок. Аңаа ажылдап база чурттап чораан чылдарымны сактып чорууp мен. Бир катап 1970 чылда Кызыл партизаннарга тураскаалдың чанынга бичии оолдар маңнажып чораан. Оларны мен чаптааш, чурукка тырттырып алдым.

Оон бээр таптыг-ла 16 чыл эрткен. Олар ам улуг кижилер болган. Кымнар силер, оолдар! Ылаңгыя ойнаар автоматчыгаштыг оол мээң-биле хөлчок чугаалажып турган ийин.

И. ЦЕЛИЩЕВТИҢ фотозу.
Красноярск хоорай.

ХАР БОЛГАШ СКРИПКА

В. ХМЕЛЬНИЦКИЙ.

Чагган хар саат-даа чокка бажыңнар кырынче дүжүп, ыяштарны хөме алы берген.

Хар ажык форточкаларга база хонупкан, ол чүгле бора-хөкпештер ышкаш сыйтыладыр этпээн дээрден башка, ажык соңга карактарынга ызыртынып-ла турган.

Форточкага олурган хар буттарыя чайгылап олурган, ында чөленир оорга чок боорга агаардан туттунмушаан черже бадып-ла турган.

Бир-ле катап хар ажык форточкага олурда, ооң кулаанга скрипка үнү дыңналы берген.

«Кайгамчык-ла-дыр! — деп, хар боданган.— Мен база ындыг болган болзумза!». Хар шак ынчаар ырлап эгелээн...

Оол бээр-ле хар ырлап өөренип чалашкан, чүгле шыгырадыр дагжап өөренип алган.

Оларны кыңчыктырбас

ЧАЛБЫЫШ БЕЗИН ӨЧҮҮН БЭЭР

Курск областа Обоянск районнуң бир колхозунуң механизатору В. Кириллов дээрзи бир шил водка дээш 100 муң рубльди херекке албайн барган. Ол караңгы дүне көдээ магазинниң шоочазын үреп киргеш, арага аймаан оорлап алгаш бодунуң изин чажырары-биле магазинни өрттедипкен. Улус суду В. Кирилловтуң «байлак» угаанын бүгү талазы-биле тодараткаш, ону 10 чылда хосталгазын казып шииткен.

— Херек истээр апарганда, оор-озук кылыр кижилерниң эң-не араатанзыг аргаларынга таваржы бээр бис — деп, ССРЭ-ниң ИХМ-ниң өрт камгалалының кол эргелелиниң өрт-хайгаарал килдизиниң начальниги Е. Кирюханцев чугаалаан. — Кемниг херек үүлгедикчилери, ылаңгыя оорлар боттарының изин өрт-чалбыыш-биле чажырарын оралдажырлар, ынчалза-даа олар чазып турарлар.

Е. Кирюханцев суд шииткелдериниң бөлүк хоолгаларын сейфтен уштуп келген.

...Красноярск крайда Кедровый дээр суурда ыяш белеткээр участоктуң магазинниң ында ажылчын А. Астахов өрттедипкен. Оон мурнунда хүн Астахов дилиг материалдары оорлап алган чүве-дир. Оозун чажырары-биле магазинни өрттеткен. Астаховту беш чылда хосталгазын казып шииткен болгаш ооң чедирген когаралы 15 муң рубльди төлеттирер.

...Саратов областа Луговое суурда аъш-чем складының ажылчыны А. Сариева бодунуң үүлгедиин база-ла өрт-биле чажырарын оралдашкан. Ол сес муң акшаның барааннарын оорлап алган турган. А. Сариева аңаа немештир 70 муң акшаның барааннары турган складты өрттеткен. Оон «шаңналы» дээш өнчү-херексезин хавыртпышаан, сес чылда хосталгазын казыдып, шииттирген.

— Күрүнениң өртке удур хайгаарал органнары өрт бүрүзүнүң үнген чылдагаанын ыяк шинчилеп турар — деп, Е. Кирюханцев чугаалаан. — Ол талазы-биле бодунуң ажылын эки билир специалистер ында ажылдап турар.

Өрттерниң үнген чылдагаанын тодарадырының, методиказын олар доктаамал сайзырангайжыдып, бо талазы-биле эртем-шинчилел институдун, тускай лабораторияны тургускан. Хүл-ыйбадан безин хөй чүүлдерни билип алыр арга тургустунган. Оорлап алган чүүлдерден он-он, харын-даа чүс-чүс катап хөй үнелиг бараан, эт-херекселди узуткаан өрттерниң чылдагаанын тодарадып турар.

Бистер милиция ажылдакчылары-биле холбаалыг ажылдап турар бис. Хөй оорларны илереткеш, чогуур хемчеглерни оларга көргүскен.

Электрониканы ажыглап эгелээни, физиканың болгаш химияның чедиишкиннерин ажыглап турар чорук өрттерниң ёзулуг чылдагаанын илередир арганы берген. Амгы үеде судтар шиитпирлерин ханызы-биле өөренип көөрге, чоннуң байлаан оорлааш, ону өрт-биле чажырар дээн оралдажыышкыннар колдуунда-ла болдунмас апар чыдар — деп, ол түңнээн.

А. ИГНАТЬЕВ,
СЭТА-ның корр.

Москва.

ЧУРУКТА: Каа-Хем районда Кундустуг суурнуң агиткульт-бригадазының киржикчилери Наталья Шойду биле Руслана Саая. «Мерген» агиткульт-бригаданың бо киржикчилери Сарыг-Сепке болган көрүлдеге киришкеш, мактатканнар.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

СЭТА-ның спорт медээлери

Баскетбол. Баскетболга эр улус аразынга Испанияда эртип турар делегей маргылдаазынга ССРЭ-ниң командазы АКШ-тыынга уттургаш (85:87), ийиги черни ээлээн. Югославияның спортчулары хүлер медальдарны чаалап алганнар. Үшкү чер дээш оюнга олар Бразилияның командазын 117:91 санга уткан.

Бо ужуражылгага югослав команданың хоочуну 35 харлыг спортчу Далипагич дээрбекче мячини 30 удаа киргеш, шылгараан.

1963 чылдан бээр Югославияның шилиндек командазы ийи удаа делегей чемпиону болбушаан, ийи катап ийиги черни ээлээш, хүлер медальдарны үш удаа чаалап алган.

Хостуг хүреш. ССРЭ-ниң Улустарының VIII чайгы спартакиадазының мөңгүн шаңналының эдилекчизи Кишинев чурттуг 62 килограмм деңзилиг мөге Борис Савве Минскиде дооступ турар IX спартакиадазының алдын медалын чаалап алган. Түңнел ужуражылгада ол украин мөге Иван Тарадайны октап алган.

Сасун Егшутян (Ереван, 52 кг), Саид Муртазалиев (Грозный, 74 кг), Абек Бисултанов (Грозный, 90 кг), Давид Гобеджишвили (Тбилиси, 130 кг) олар база тус-тузунда деңзилерге тиилекчи болганнар.

Белоруссияның, РСФСР-ниң болгаш Украинаның спортчулары команда талазы-биле шаңналдыг черлерни ээлээннер.

Моторлуг хеме спорту. Иваново областың Кинешма хоорайынга ССРЭ-ниң Улустарының IX чайгы спартакиадазының түңнел маргылдаазынга база-ла дөрт чыл бурунгаар ышкаш бирги черни РСФСР-ниң командазы тиилээн.

Ийиги черде Украинаның, үшкүзүнде — Литваның командалары.

Хууда бирги черлер дээш маргылдааларга Ногинскиден Анатолий Чермашенцев, Николаевтен Геннадий Волков, Сергей Ковалев олар тиилекчи болганнар. Ленинградчылар Вадим Плиев биле делегей чемпиону Алексей Ишутин олар база алдын медальдарны чаалап алганнар.

Футбол. Футболга чурттуң бирги чери дээш эртип турар чемпионатта Москваның «Торпедо» командазы 21 санныг болуп мурнап турар. «Зенит» болгаш «Шахтер» командалары амдыызында 20—20 санныг.

Чиик атлетика. Аныяк оолдар аразынга делегей чемпионадының дөрткү хүнүнде Могилевтен Виталий Алисевич биле Новополоцкиден Валерий Губкин олар Афиныда эртип турар маргылдаага шылгарааннар. Алисевич молотту 72 метр чедир октааш, алдын медальды алган, а Губкинниң көргүзүү — 70 метр ашкан.

Ядро октаарынга совет спортчулар ийи дакпыр байырлаан: Рига чурттуг Алексей Лукашенко 18,90 метр көргүзүглүг болуп алдын медальды чаалап алган, а Свердловскиден Вячеслав Лыхо мөңгүн шаңналга четкен.

5 база 10 километр дистанцияларның чарыжынга Кенияның спортчузу Питер Чумба тиилээн. 200 метр дистанцияның чарыжынга Нигерияның төлээлери Фалилат Огункойя биле Мэри Оньяли олар тиилээн. Бистиң спортчувус Барнаулдан Оксана Ковалева бешки черни ээлээр аргалыг болган.

Арткан маргылдаалар мындыг түңнелдиг болган: 200 метрниң дистанциязынга Стэнли Керр (АКШ), узунун халыырынга Патриция Билле (ГДР), копье октаарынга Ксиомара Риверо (Куба), чеди мергежилгеге Димитрова (Болгария), «мөңгүн» — Херсондан Марина Щербановада, 110 метрге моондактарлыг дистанцияга Колин Джексон (Великобритания) олар тиилээн.

(СЭТА).

ДЕЛЕГЕЙ ЧЕМПИОНУНУҢ ДИПЛОМУ

Хөл шыдыраага делегей чемпиону Гарри Каспаров делегей чемпиону чораан Анатолий Карпов-биле удук негежириниң маргылдаазын эгелээриниң бүдүүзүнде Азербайджанның даштыкы дылдар институдун чедиишкинниг дооскан. Ол дээди өөредилге чылын тергиин демдектер-биле дооскан дипломну болгаш англи дыл башкызы деп тускай мергежилди чедип алган.

(СЭТА).

ЧАРЛАЛ

Владимир областың Камешково хоорайда (Москвадан электричка-биле аңаа чедир 3 шак чоруур) пес-таавы бүдүрүлгезиниң ПТУ-зу 1986—1987 өөредилге чылында өөренирин күзээн уругларны чалап тур.

Сес чыл болгаш ортумак школаларны доосканы 15 харлыг болгаш оон өрү назылыг уругларны училищеге хүлээп алыр. Өөрениринин хуусаазы (шилип алган мергежилинге болгаш билиинге хамаарыштыр) 1—2 чыл. Сургуулдар стипендия алыр: сес чыл школазын доосканнар — 60, а ортумак билиглиг кижилер —80 рубль. Сургуулдарны ниити чуртталга бажыңы-биле хандырар, хүнде үш катап халас чемгерер.

Практика үезинде бүдүрүп үндүрген продукцияны дээш немелде төлевирни бээр. Өөредилгениң төнчүзүнде ажыл төлевири 200—250 рубль болур. Оон ыңай сургуулдарга кежээки школаның 9—10—11 класстарынга, кежээкй техникумга өөренип ап болур аргазы база чепшээреп турар. Училищени 4—5 демдектерлиг доосканы сургуулдар дээди өөредилге черлеринче кирерде чиңгелделиг болур.

Өөренир черинге чедир орук өртээ халас. Болунга дараазында документилерни ап чоруур: билииниң дугайында документ, төрүттүнгенинин дугайында херечилел, азы паспорт, өг-бүлезиниң дугайында чурттап турар черинден шынзылга, 3х4 см хемчээлдиг 4 фото-чурук.

Хүлээп алыр комиссия Кызылда ажылдап турар: «Меңгүлек» аалчылар бажыңы, 511, 512 дугаар өрээлдер.

ТВ

ИЮЛЬ 23-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 — «Аян-орукчулар клуву». 9.40 —М. Пятницкий аттыг Күрүнениң академиктиг улусчу орус хорунуң концерти. 10.30 —«Бистиң-биле, бис дег, бистен артык кыл». ГДР-ден дамчыдылга. 11.30—11.35 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.50 — «Чаңчылдарның салгакчылары». Док. фильмнер «БАМ: тудуг үргүлчүлеп турар», «Эр кижиниң мергежили». 15.35 — «Улусчу чогаадылга». 16.05 — «Оларны дайын шылгаан». Киевтен дамчыдылга. 16.40 — «Электроника болгаш бистер». 17.10 — «Чайганыр черлер». Уран-чечен фильм. 18.15 — Ирма Сохадзе ырлап тур. Фильм-концерт. 18.45 —Бөгүн делегейде. 19.00 — Мультфильм. «Палле — чырык черде кара чааскаан». 19.20 — «Бистиң садывыс». 19.50 — «Хэзли. Фактылар болгаш бодалдар». Док. фильм. 20.35 — Делегей конкурузунуң лауреады Ю. Слесарев (фортепьяно) ойнап тур. 21.00 —«Үе». 21.35 — Моолдуң улусчу революциязының 65 чылынга тураскааткан МАР-ның ССРЭ-ге хүннериниң байырлыг ажыдыышкыны. 22.55 — «Федор Каржавинниң амыдыралы болгаш үүле-херээ». Эртем-тайылбырлыг фильм. 23.15—23.40 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Урал чериниң тураскаалы». Док. фильм. 8.40 — «Алдын хаалга». Уругларга музыкалыг дамчыдылга. ЧССР. 9.30 — «Матвей дээрзи чурттап чораан». Док. фильмниң баштайгы көргүзүү. 10.10 — «Аңаа бөдүүн алыс шын». Ада-иелерге тележурнал. 10.40 — Немец дыл. Өөрениринин бирги чылы. 11.10 — «Бистиң үениң маадыры». «Мери кадын». Уран-чечен фильм. 12.45 — «Айболит эмчи». Мультфильм. 3, 4, 5-ки серияларды. 13.15 — Ульяновскиниң телевидение студиязының программазы. 14.00—14.05 — Медээлер. 17.55 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.05 — Уругларга фильм. 18.35 — Делегей байдалының дугайында беседа. 18.45 — «Школа амыдыралы». Пионерлер чай чорууп тур. 19.15 —Телемедээлер. 19.25 — «Азия тевү». Программада: медээлер. «Пассажирлер АТБ-зинде бригада кэрээзи». Автобүдүрүлгениң начальниги В. В. Бойко-биле интервью. «Тыва эки турачылар». Төөгүге чаа немелде. 1-ги кинорепортаж. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Хуулгаазын садыг». Мультфильм. 2-ги кезээ. 20.20 — «Дем каттыжылгазы». Тележурнал. 20.50 — «Экии, Аршалуйс». Док. фильм. 21.00— «Үе». 21.35 — Экранда кинокомедия. «Угаан-кут чок хүн». 22.40—23.15 — Спидвейге делегей чемпионады. Түңнел ужуражылга. Австриядан дамчыдылга.

АГААР

Бөгүн республикага шокар булуттаар, чаъставас. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 5—10 метр. Дүне 12—17 градус, хүндүс 25—30 градус чылыг болур.

Кызылга шокар булуттаар, чагбас. Хүннүң ийиги чартыында диңмирээр чадавас. Барыын чүктен хаттың дүргени 5—10 метр. Дүне 14—16 градус, хүндүс 27—29 градус чылыыр.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

КИНО

ИЮЛЬ 23-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Чужие здесь не ходят» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Большие маневры» 14.00 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Капкан для шакалов» Таджик фильм. 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЛЕТНИЙ»: «Подсудимый» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

ШЫН Редакцияның адрези:

667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47 корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Чагыг № 3342.

Тыва АССР-ның Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—00166